

Gönderim Tarihi: 11.06.2022
Kabul Tarihi: 20.06.2022
Yayımlanma Tarihi: 26.06.2022

İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı

Ayten EROL

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Fıkıh Anabilim Dalı
University of Kırıkkale Faculty of Islamic Sciences
Department of Fıqh.
Kırıkkale, Turkey
aerva95@gmail.com
ORCID orcid.org/0000-0002-0787-4865

Fatma GÖKALP

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri (Fıkıh) Yüksek Lisans Öğrencisi
Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Institute of Social Sciences Basic Islamic Sciences (Fıqh) Postgraduate Student
fatmaozbalgokalp@gmail.com
ORCID orcid.org/0000-0002-7614-8234

Atıf/Cite as: Erol, Ayten-Gökarp, Fatma. "İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı" Kalemname, 7/13 (Haziran 2022), 11-32.

Öz:

Bütün semavî dinlerde olduğu gibi İslâm aile hukukunda da nikâh akdi önemli bir akittir. Allah, insan, toplum, ebeveyn, karı-koca, çocuk, kişilik hakları olmak üzere pek çok hak bu akit kapsamında yer almaktadır. Evliliği sona erdirmeye/boşanma, dinî, ahlâkî olduğu kadar Müslüman kültürü açısından da hoş karşılanmayan bir davranıştır. İslâm aile hukukuna göre boşanma, karı-kocanın artık evlilik birlikteliklerini sürdürmeleri imkânsızlaştığı durumda şâri' tarafından bir çözüm yolu olarak kocaya doğrudan, karıya ise dolaylı olarak verilen meşru bir haktır/yetkidir. İslâm aile hukukunda evlilik bağı yalnızca kocanın karısını boşamasıyla sonlanmaz. Kadının da evliliği sona erdirmeye hakkını kullanabileceği tefvîzü't-talâk, hul'/muhâlea ve tefrik gibi çeşitler bulunmaktadır. Ancak kadının bu hakları teoriden çıkarılıp, pratiğe dökülmeli ve fiilî olarak uygulanabilecek düzenlemeler yapılmalıdır. Müslüman kadınların maddî manevî, mağdur olmamaları için, evlenirken öncelikle resmi makamlarca nikâhlarını yaptırılmaları gerekmektedir. Evlenecek kişilerin de nikâh öncesinde veya sonrasında İslâm aile hukukuna göre, evliliği sona erdirmeye/boşanmanın (talâk) hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir.

Evliliğin taraflarından birisi veya her ikisi açısından da çekilmez hale gelmesi ve her iki tarafın evlilik akdini sonlandırmaları durumunda, İslâm aile hukukuna göre, kendileri için kalıcı hükümler bulunmaktadır. Özellikle çocuklarının bulunması durumunda, evlenme ve ayrılımlarının sadece kendilerini değil çevrelerini de ilgilendirdiği unutulmamalıdır. Evliliği sona erdirmeye, Kur'ân-ı Kerim'in bir emri olarak tarafların birbirlerini kırmadan güzellikle yapılmalıdır. Karı veya koca meşru olan boşanma yetkisini şâri'in amacına aykırı kullanamaz. İslâm aile hukukunda evliliği sona erdirmeye hakkının kullanımıyla ilgili gereken düzenlemeler yapılmış ve kötüye kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Aile Hukuku, Boşanma, Kadının Boşanma Hakkı, Tefvîzü't-talâk,

THE RIGHT OF A WOMAN TO TERMINATE HER MARRIAGE IN ISLAMIC FAMILY LAW

Abstract:

Marriage contract is an important contract in Islamic family law and in all of the monotheistic religions. Many rights, such as the rights of Allah, human, society, parent, husband and wife, children, and personality are included in this contract. Termination of marriage/divorce is an unwelcome behavior in terms of religious and moral as well as Muslim culture. According to Islamic family law, divorce is a legitimate right/authority given directly to the husband and indirectly to the wife as a solution by the Shari‘ when it becomes impossible for the husband and wife to continue their marital union. In Islamic family law, a marriage bond does not end only when the husband divorces his wife. There are varieties such as tafvizu’t-talaq, hul’/muhâlea and tefri hul’/muhalea and tafrik, where the woman can use her right to end the marriage. However, these rights of women should be taken out of theory, put into practice and regulations that can be applied in practice should be made. In order for Muslim women not to be financially and spiritually victimized, they must first have their marriage contracts performed by official authorities. Couples who are going to get married should also have information about ending the marriage (divorce or talaq) according to Islamic family law before or after the wedding. In case the marriage becomes intolerable for one or both parties and both parties terminate the marriage contract, there are permanent provisions for them according to Islamic family law. It should not be forgotten that marriage and separation concerns not only themselves but also those around them, especially if they have children. As a command of the Holy Qur’an, ending the marriage should be done beautifully without offending the parties. A husband or wife cannot use the legitimate power of divorce against the purpose of the Shari‘. Necessary arrangements have been made regarding the use of the right to terminate the marriage in Islamic family law and it has been tried to prevent its abuse.

Keywords: Islamic Family Law, Divorce, Woman’s Right to Divorce, Tawfız-i Talaq, Muhalea, Tafrik.

Giriş

Aile kurumu, dinî, ahlâkî, tarihi ve kültürel değerlerin koruyucusu olarak, toplumun çekirdeğini oluşturan ve bireylerle toplum arasında bağ kurarak, toplumsal yaşamının sürekliliğini sağlayan en temel toplumsal düzen kurumlarından biridir. İnsanoğlunun yaratılış gayesi olan kulluğunu¹ gerçekleştirmesine yönelik olarak, aile kurumunun temeli esas itibarıyla evlenme müessesine ve nikâh akdine dayanmaktadır.

Bütün semavî dinlerde² olduğu gibi İslâm aile hukukunda da nikâh akdi önemli bir akit. Allah, insan, toplum, ebeveyn, karıkoca, çocuk, kişilik hakları olmak üzere pek çok hak bu akit kapsamında yer almaktadır.³

Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de; *“Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapsağlam bir söz de almışken onu geri mi alacaksınız?”*⁴ buyrulmuş, nikâh akdi, kesin, ağır ve önemli bir söz veriş (mîsâk-ı galîz) olarak vasıflandırılmıştır. Bu vasıf bağlamında evlilik sözleşmesi yapılmadan önce, zemininin sağlam atılması, ömür boyu sürecek beraberliğin mesut geçmesi için gereken tedbirlerin alınması istenmiştir. Bu tedbirlerden aslı ifade eden nikâh akdi, ömür boyu sürdürme niyetiyle yapılarak evlilik bağının gayesini oluşturmaktadır. Bu nedenle, her iki tarafın rızasına dayalı bu akit de huzur, mutluluk, dayanışma ve devamlılık esastır. Kur’ân-ı Kerîm’de; *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır,”*⁵ buyrulurken sevgi ve saygının önemine dikkat çekilmiş ve ailenin işleyişi, öncelikle

¹ ez-Zâriyât 51/56.

² Detay için bkz. Saffet Köse, “Nikâh -Hak ve Değer Bağlamında Fikhî Bir Analiz-”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (Konya: 2017), Sayı: 30, 12-16.

³ Bkz. Köse, “Nikâh -Hak ve Değer Bağlamında Fikhî Bir Analiz-”, 9-44.

⁴ en-Nisâ, 4/21.

⁵ er-Rum, 30/21.

birbirlerinin sebep-sonucu olacak *rahmet-meveddet-sekinet* kavramları üzerinden belirlemiştir.⁶

Bu bağlamda günümüz İslâm hukukçuları tarafından; “evliliğin karşılıklı rızaya dayalı olmasının şart koşulması, tarafların imkân ölçüsünde birbirlerine denk ya da yakın olmasının teşviki, evlilik öncesi görüşmelerin teşviki, sıla-i rahimin teşviki, boşanmak isteyenlerin sünnette belirtilen aşamalara riayet ederek boşanmalarının emredilmesi, boşanacak şahsa birtakım malî mükellefiyetlerin yüklenmesi, aile teşkilinde ve rollerin taksiminde boşamayı zorlaştıran düzenlemelerin esas alınması ve kadına karşı sorumluluğun imanla irtibatlı olarak ele alınması”⁷ gibi boşanmayı önleyici tedbirler öngörülmektedir.

Bütün bunların aksine, bu amaçların yerine gelmediği ve taraflara eziyet ve sıkıntı haline dönüşen evlilik birliğinin yürütülememesi evliliğin sona ermesini gerekli kılmaktadır. Evliliği teşvik eden dinimiz zaruret zamanında talâk “mahlas-ı hukukî” (hukuki kurtuluş çaresi) olarak kabul etmiş ve bu hakkı da prensip olarak kocaya vermiştir.⁸ İslâm aile hukukunda erkeğin tek taraflı kararıyla evlilik akdini sona erdirme yetkisi mevcut olmakla birlikte, kadının da evliliği sona erdirme hakkı bulunmaktadır. Buna rağmen günümüzde kadının tek başına evliliği sona erdirme hakkının olup olmadığı hususunda oldukça manidar tartışmalarda söz konusudur.⁹

İslâm’ın boşama yetkisini prensip olarak erkeğe vermiş olmasının kadın erkek eşitliğini ihlal etmesine neden olduğu, boşama hakkı olmayan kadının mağdur olabileceği hatta çoğu zaman olduğu, erkeğin tek taraflı kararı ile evliliklerin daha kolay yıkılacağı ve bu hakkın sınırsız olduğu iddialarıyla eleştirilmektedir. Bu hususta Kur’ân-ı Kerîm’de verilen âyetlere karşı parçacı bir tutum sergilenmesi, âyetlerin subjektif değerlendirilmesi ve metodolojik hatalar,¹⁰ evliliği sona erdirmenin erkeğin iki dudağının arasında olduğu gibi ilimden ve hukuktan yoksun söylemler ve tarihten günümüze yapılan tartışmalar¹¹ düşünüldüğünde, İslâm aile hukukunda kadının evliliğini sona erdirme hakkı ve yetkisinin mahiyetinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Çalışmamızda, İslâm aile hukukunda evliliği sona erdirme hakkının genel çerçevesi, tanımı, mahiyeti, şekilleri, önemi, yetkisi ve ehliyetinin yanı sıra, İslâm aile hukukunda kadının evliliği sona erdirme hakkının çeşitlerinden oluşan tefvîzü’t-talâk, tefrik ve muhâlea konuları imkânlar nispetinde ele alınacaktır. Ayrıca kısaca günümüz medeni hukukuna göre kadının evlilik bağı sona erdirme noktasında hakları hususuna değinilecektir.

1. İslâm Aile Hukukunda Evliliği Sona Erdirmenin (Boşanmanın) Genel Çerçevesi

1.1. İslâm Aile Hukukunda Evliliği Sona Erdirmenin Tanımı ve Mahiyeti

Sözlükte “serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek, annenin doğum sancısı” anlamındaki talâk kelimesinin ıstılahi manası ise, belli lafızlarla nikâh akdinin derhal veya ileride bozulmasını ifade eder.¹² Salınmış bağısız deveye lügat manasına istinaden “*nâkatün talik*” denir.¹³ Yolu açılıp serbest bırakılan kadına da, bu manada “*Talik*” denilmiştir.¹⁴ İslâm hukukunda talâk kelimesi tek taraflı boşama, mahkeme yolu ile boşanma veya anlaşarak boşanmayı içine alsa da, İslâm hukukçuları Kur’ân-ı Kerîm’de ve Sünnet’te talâk kelimesinin kullanımı itibarıyla sadece erkeğin tek taraflı iradesiyle evliliğe son vermesini kastettiğini ve boşanmanın Kur’ân, Sünnet ve İcma

⁶ Bu kavramların açıklaması için bkz. Saffet Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016), 265 vd.

⁷ Metin Yiğit, “İslâm Hukuku’nda Boşanmayı Önleyici Tedbirler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Diyarbakır: 2017), 19 (1): 17-18.

⁸ M. Selim Arık, “Boşanma (Talâk) Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar”, *Diyanet İlmî Dergi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Ocak-Mart 2004), Sayı: 1, 40/102.

⁹ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 14. Baskı, (İstanbul: 2015), 77.

¹⁰ Mehmet Hayri Kırbaoğlu, “Kadın Konusunda Kur’ân’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, (1991), Sayı: 4, 5/280.

¹¹ Bkz. İbrahim Yılmaz, “Kadının Boşanma Hakkı Bağlamında Post Modern Bir Yaklaşım Örneği: İftidâ”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, (2010), 209-240.

¹² Ebü’l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l ‘Arab*, (Beyrut: 1990), 10/225-226; Vehbe ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, Heyet, (İstanbul: Risale Yayınları, 1994), 9/282; H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/496.

¹³ ez-Zuhaylî, 9/282.

¹⁴ Muhammed Ali es-Sâbüni, *Safvetü’t-Tefâsir*, (çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), (İstanbul: İz yayıncılık, 2003), 1/262.

ile mübah olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵

Akıl da, haklı gerekçeyle boşanmayı destekler. Zira karı kocanın şiddetli geçimsizliği, aralarında meydana gelen kin ve husumetin onarılamaz duruma gelmesi, mizaçlarının uyuşmaması, kadının zulüm altında kalması, kadının veya erkeğin geçimsiz biri olması ve daha pek çok sebepten dolayı durum zarar verici boyuta gelebilir. Böyle bir durumda sıkıntının kötülüğe dönüşmemesi için evliliğin sona erdirilmesinin meşru olmasını gerektirmektedir.

1.2. İslâm Aile Hukukunda Evliliği Sona Erdirme Şekilleri

İslâm aile hukukunun evliliği sonlandırmasında kendine özgü bir hukuk sistemi vardır. İslâm aile hukukunun klasik doktrinine göre evlilik akdinin sonlandırılması talâk ve fesih olmak üzere temelde iki yoldur.¹⁶ Talâk, İslâm fıklında özel anlamıyla evliliğin koca ve bazı durumlarda kadın tarafından tek yanlı iradesiyle sona erdirmesini beyan ederken, genel anlamıyla evlilik akdinin sonlandırılması ölüm haricinde; talâk, muhâlea ve tefrik olmak üzere üç temel kavram üzerine bina edilmiştir.¹⁷ Bu bağlamda evlilik akdinin sona erdirme şekllinden biri olan talâk, özel anlamıyla genellikle karı koca arasındaki sahih olan evlilik bağı kocanın belli sözlerle sona erdirmesi iken, fesih nikâh akdi esnasında akdin rükünlerinden biri veya sıhhat, nefâz ve lüzum şartlarından birinin bulunmaması ya da evlilik akdinden sonra oluşan bir kusur nedeniyle tarafların bir arada evliliklerini sürdürmelerinin imkânsız hale gelmesinden kaynaklı nikâh akdinin bozulmasıdır.¹⁸ Mahremle evlenme, üç talâkla boşanma, Müslüman kadının gayrimüslim erkekle evlenmesi gibi durumlar ya da şahitsiz evlenme, eşlerden birinin irtidat etmesi durumu da fesih sonucunu doğurur. İslâm aile hukukunda talâk ve fesihin farklarını şöyle özetleyebiliriz:

• İslâm aile hukukuna göre fesih, evlilik birliğine hemen son verirken, talâkta bu gerçekleşen boşanmanın türüne göre değişiklik gösterir. Bâin talâk da evlilik bağı sona ermiş ancak yeni bir evlilik akdi, eşin rızası ve mehir ile bu birliktelik yeniden kurulabilir. Ric'î talâkta iddet süresi dolmadan erkeğin talâkdan vazgeçme hakkı vardır.¹⁹

• Talâk, akdi sona erdirmek, fesih akdi temelinden bozma anlamındadır.²⁰ Bu nedenle fesih, talâk sayılmaz ve kocanın sahip olduğu üç talâk hakkını eksiltmez.²¹

• Zifaktan önce fesih yoluyla ayrılmalarda mehir gerekmezken, talâk da belli durumlarda belirlenen mehrin yarısı ya da mut'a gerekir.²²

• Talâk, genel olarak hâkimin hükmüne bağlı değilken, fesih bu açıdan ikiye ayrılır. Örneğin denklik, mehrin eksikliği gibi durumlarda fesih, hâkimin hükmüne bağlıdır. İrtidat, hürmet-i musâhereyi doğuran münasebet, yakın akrabalık gibi durumlar ise hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulmaksızın hemen evliliğin feshini gerektirdiği gibi ebediyyen de karı-kocanın birbirlerine haram olmasını gerektirmektedir.²³ Dolayısıyla fesih evliliği bitirmek için başvurulmuş bir yöntem olmaktan daha çok evliliğin; kuruluş (in'ikâd), sıhhat (nefâz), ve bağlayıcılık (lüzum) şartlarından kaynaklı

¹⁵ Ebû Muhammed Muvaffakudîn Abdullah İbn Kudâme, *Delilleriyle Hanbelî Fıkhi el-Muğni Muhtasarı*, (çev. A. Alpaslan Tuncer), (Beyrut: Ekim 2015), 7/56. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Cami'li-Ahkâm'il-Kur'ân*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), (İstanbul: Buruc Yayınları, 1997), 3/290-291; Yaman, 75.

¹⁶ *Diyanet İlmihali*, "İslam ve Toplum", (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 2/224.

¹⁷ Acar, "Talâk", *DİA*, 39/497; Zeynep Aktaş, "Kadının Aile Birliğini Sona Erdirme Yolları", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2.

¹⁸ *Diyanet İlmihali*, 2/222.

¹⁹ İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelûsî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, (çev. Ahmed Meylanî), (İstanbul: Beyan Yayınları, 1991), 3/66-67; ez-Zuhaylî, 9/341; *Diyanet İlmihali*, 2/224.

²⁰ ez-Zuhaylî, 9/275.

²¹ İbn Rüşd, 3/39; Seyyid Sâbık, *Fikhü's-Sünne*, (çev. Mehmet Yılmaz), (İstanbul: Pınar Yayınları, 2009), 2/281.

²² ez-Zuhaylî, 9/276; *Diyanet İlmihali*, 2/224.

²³ ez-Zuhaylî, 9/276-282.

evliliğin kendiliğinden bozulması ya da hâkimin hükmüne başvurma hakkına sahip olmayı ifade etmektedir.²⁴

Burada fesih konusuna kısaca değinmemiz çalışmamızın aslının sahih olarak kurulan evlilik akdinin sonrasında meydana gelen bu birlikteliğin sona erdirilmesi ile ilgili olmasındandır. İslâm aile hukukunda sahih bir evliliğin sona ermesi talâk, muhâlea ve tefrik yoluyla olmaktadır. Talâk, erkeğin tek taraflı iradesiyle gerçekleşen bir boşama şeklidir. Muhâlea da ise, kadının boşanmayı istemesi karşılığında erkeğe verilen belli bir bedel karşılığında evlilik bağı sona erdirilirken, tefrik de mahkeme yolu ile boşanma söz konusudur.

Tefvîzü't-talâk yöntem olarak farklı olması hasebiyle ayrı kategoride değerlendirilecektir. Fesih de yukarıda belirttiğimiz üzere evlilik akdi sırasında veya sonrasında olabilmekte ancak çalışmamızın içeriğini kapsamamaktadır.

1.3. İslâm Aile Hukukunda Evliliği Sona Erdirmenin Önemi

Evliliğin ömür boyu devam etmesi esastır. Ne var ki, farklı nedenlerden dolayı eşlerin anlaşamaması söz konusu olmaktadır. Hz. Peygamber; “Allah’ın en sevmediği helal boşamadır”²⁵ buyurarak evliliğin sürdürülmesi için çaba sarf edilmesi gerektiğine de işaret etmiştir.

Bazı durumlarda kaçınılmaz olan boşanma aslında insanlar için gerekli durumlarda bir rahmettir. Eşlerin birbirinden nefret etmeleri, süregelen tahammülü olmayan bir hastalık, kısırlık ve buna benzer durumlarda nihâî bir çözümdür. Zira evlilikte anlaşmazlık çekilmez hale geldiğinde toplum ve birey için daha büyük sıkıntılar oluşturur.²⁶

Köse’nin ifadesiyle; “boşanmanın, dini, ahlaki ve Müslüman kültürü açısından hoş karşılanmayan bir tasarruf olsa da evliliğin taraflardan birisi veya her ikisi açısından da çekilmez hale gelmesi durumunda bir çözüm olduğunu kabul etmek gerekir. Bu durumda da ayrılmanın güzellikle yapılması, tarafların birbirlerini incitici tavır takınmamaları Kur’ân-ı Kerim’in emridir.²⁷ Her iki taraf da evlilik akdi sonlanmış olsa da kendileri için kalıcı hükümlerinin bulunduğunu, çocukları varsa günlük hayatta yollarının belli ölçüde kesişeceğini, evlenme ve ayrılmalarının sadece kendilerini değil çevrelerini de ilgilendirdiğini bilmelidir.”²⁸

Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de; “Eğer karı koca ayrılırlarsa Allah bol rızkından onların ihtiyaçlarını giderir. Allah’ın lütfü geniştir, hikmeti sonsuzdur”²⁹ buyrulması evlilik kadar boşanmanın da hak olduğunun, gerektiği zaman boşanmak suretiyle Allah’ın (cc) her iki tarafa da imkânlar sunabileceğinin delilidir. Yine “Allah sizin için kolaylık diler, güçlük dilemez”³⁰ ve “O, sizin için dinde herhangi bir güçlük kılmadı”³¹ âyetleri İslâm dininde kolaylığın önemli bir prensip olduğunun göstergesidir.

Mecelle’nin 21. maddesi “Zarûretler yasakları mubah kılar” ve 29. maddesi “İki kötülükle karşı karşıya kalındığında daha hafif olanı seçilir”³² kaidelerince boşanma da meşru hale gelir.³³

Cahiliyye döneminde Arabistan’da haksız bir uygulama vardı. Bir erkek karısını istediği zaman boşar ve istediği zaman da geri alırdı. Sadece iddet uygulaması vardı fakat iddetin süresi belli değildi. Bu konuda bir sınırlama olmadığı için kadın zulüm altındaydı. Zira ne kocasıyla tam bir evlilik hayatı yaşayabiliyordu ne de ayrılıp bir başkasıyla evlenebilecek duruma gelebiliyordu. Bakara 229. ayeti bu zulmü de ortadan kaldırmış oluyordu.³⁴

Kur’ân’ın bakış açısıyla bakıldığında hoş karşılanmayan ama gerektiğinde mübah olan

²⁴ İbrahim Yılmaz, “Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma”, *Basılmış Doktora Tezi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 3.

²⁵ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, (İstanbul: Şamil Yayınları, 1996), 8/336-337, (2178).

²⁶ ez-Zuhaylî, 9/283; Nihat Dalgın, “Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar, Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri”, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 290.

²⁷ el-Bakara, 2/230.

²⁸ Köse, “Nikâh -Hak ve Değer Bağlamında Fikhî Bir Analiz-“, 43.

²⁹ en-Nisâ, 4/130.

³⁰ el-Bakara, 2/185.

³¹ el-Hacc, 22/78.

³² Hamdî Döndüren, *İslâm Hukukuna Giriş: Başlangıçtan Günümüze Fıkh’ın Gelişimi ve Mecelle*, (Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2017), 156-159.

³³ İbrahîmi Halebî, *İzahlı Mülteka el- Ebhur Tercümesi*, (çev; Mustafa Uysal), Konya, 2/ 8; ez-Zuhaylî, 9/284.

³⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur’ân*, 290; Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîr- i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, (çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), (Ankara: Akçağ Yayınları, 1989), 5/200; Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur’ân*, Heyet, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1987), 1/155.

boşanma, yangın sırasında kurtuluş için yangın merdiveni kullanmak gibidir.³⁵ İnsan hayatının dönüm noktalarından biri olan boşanma, karı kocanın çıkmaza girdiklerinde hayata yeniden tutunma çabasının da bir başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

1.4. İslâm Aile Hukukunda Evliliği Sona Edirme Yetkisi

İslâm aile hukukunda kocanın tek taraflı iradesiyle boşamayı gerçekleştirebilme yetkisi Kur'ân, Sünnet, icmâ ve akıl ile sabittir.³⁶ Boşama hakkının kocaya ait olduğuna dair Kur'ân'ı Kerim'den delillerin bazıları şunlardır:

*“Kadınlarınızı boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurdularında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onlara zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın....”*³⁷

*“Ey Peygamber! kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın...”*³⁸

*“Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvaya daha uygundur. Aranızda lütüfkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir”*³⁹ âyetlerde hitabın kocaya yönelik olduğu görülmektedir. Boşanma ile ilgili âyetlerin genelinde hitabın erkeklere olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili Hz. Peygamberin uygulamaları ya da sözleri şu şekildedir: İbn Abbas (ra)'ın rivayetine göre bir adam Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: *“Ya Resulullah! Efendim beni cariyesiyle evlendirdi. Şimdi ise o bizi ayırmak istiyor. Bunun üzerine Resulullah minbere çıkarak şöyle dedi: İnsanlar! Sizden birine ne oluyor ki kölesini cariyesiyle evlendiriyor da sonra aralarını ayırmak istiyor? (Hayır) Muhakkak ki boşama yetkisi kadınla cimâda bulunan kocaya aittir.”*⁴⁰

İslâm aile hukukunda kocanın karısını boşama yetkisinin olması hususunda sükûti icmâ vardır. Zira Hz. Peygamber'in vefatından sonra vuku bulan boşanmalarda kocaların eşlerini boşamasına hiçbir İslâm hukukçusu itiraz etmemiştir. İslâm hukukuna göre eda ehliyetine sahip bir erkeğin yaptığı tasarruflarda geçerlidir.⁴¹ Dolayısıyla, İslâm hukukçuları boşama yetkisinin prensip olarak erkeğin elinde bulundurmasının, kadının evlilik akdini hiçbir şekilde sonlandıramayacağı anlamına gelmediği görüşünde birleşmişlerdir. Zira kocasının rızası bulunmasa bile mahkemeye başvurarak yahut kocasının talâk hakkını eşine devretmesi (tefvîzü't-talâk) ile kadın da boşanma talebinde bulunabilir.⁴²

Nitekim İslâm aile hukukuna göre, “nikâh akdinde kadına verilen mehir, evlilik süresince kadının nafakası, iddet nafakası ve meskeni, temas gerçekleşmeden boşanan kadına verilen maddî destek (mut'a) gibi evlilik ilişkisine terettüp eden maddî külfetlerin tamamının kocaya yüklenmiştir.” Dolayısıyla, nimet-külfet dengesinin sağlanması için prensip olarak kocaya verilen boşanma hakkı/yetkisi, devredilemez bir yetki ve kadının tamamıyla kocaya mahkûm bırakılması şeklinde anlaşılmalıdır. Belirli şartlar çerçevesinde bu yetki, nikâh akdi sırasında veya sonrasında kadına verilebilmekte ve kadın bunu kullanabilmektedir.⁴³

Günümüz İslâm hukukçuları, ilahiyatçılar, erkeğin boşama yetkisini Kur'ân ve Sünnet'te bildirilen şartlara uymaksızın keyfî bir uygulama serdetmesinin önüne geçmek için hem çağımız ihtiyaçlarını karşılayacak hem de kadınların haklarını korumak adına yeni düzenlemeler yapılması gerektiğini vurgulamaktadırlar.⁴⁴

Bu konuyla ilgili Eroğlu, yalnızca erkeğin boşama da mutlak olarak söz sahibi olmadığını Kur'ân'ın meseleye yaklaşımına baktığımızda kadına da yönelik olduğunu hatta kadın ve erkeğin

³⁵ Dalgın, *Küreselleşen Dünyada Aile*, 290.

³⁶ Ali Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 32, 7/342.

³⁷ el-Bakara, 2/231.

³⁸ et-Talâk, 65/1.

³⁹ el-Bakara, 2/237.

⁴⁰ İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, (çev. Mehmet Fuad Abdülbâki), (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), (2159).

⁴¹ Muhsin Koçak, Nihat Dalgın, Osman Şahin, *İslâm Hukuku*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 232.

⁴² Sâbık, 3/62-63; Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, (Konya 1988), s. 40; İbrahim Hilmi Karlı, *Kur'ân Yorumlarında Kadın*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 192.

⁴³ Mehmet Aziz Yaşar, İslâm Aile Hukukunda Boşanma Yetkisinin Kötüye Kullanılmasının Hükmü ve Hukukî Sonucu, *Amasya İlahiyat Dergisi*, Haziran 2021, 16: 89-124, 94.

⁴⁴ Yılmaz, Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma, 264-265; Bkz. Yılmaz, “Kadının Boşanma Hakkı Bağlamında Post Modern Bir Yaklaşım Örneği: İftidâ”, (Konya: *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010), Sayı 15, 217-223.

muhatap alındığı âyetler⁴⁵ ve dahası hâkimlerin bile dâhil olduğunu beyan eden âyetleri⁴⁶ ifade etmektedir. Ayrıca, boşanma konusunda erkek ve kadını bile aşan durumların olduğunu, üçüncü şahıs veya devletinde müdahale edebileceğini vurgulamaktadır.⁴⁷

Arik ise; bugün ülkemizde evlenme ve boşanmaların Türk Medeni Kanun'u hükümlerine göre resmen icra edildiği için boşanan kadınlar maddi yönden mağdur olmamakla birlikte, özellikle dindar kadınların manevi mesuliyetten duydukları endişe sebebiyle böyle boşanmalar karşısında sıkıntı çektiklerini ifade etmektedir. Bu nedenle kadınların maddî manevî, mağdur olmamaları için, öncelikle günümüzdeki resmi makamlarca nikâhlarını yaptırımlarının kaçınılmaz olduğunu ve evlenecek kişilerin de nikâhtan önce evliliği sona erdirme/boşanma (talâk) hakkında bilgi sahibi olmalarının gerektiği⁴⁸ görüşü kanaatimizce de isabetli görülmektedir.

1.5. İslâm Aile Hukukunda Evliliği Sona Erdirme Ehliyeti

İslâm hukukçuları boşamanın geçerli olabilmesi için erkeğin boşama, kadının da boşanma ehliyetine haiz olması görüşündedirler. Kişinin bu hakkını kullanabilmesi ve kullandığında geçerli olabilmesi belli şartlara bağlanmıştır. Bu durumda erkek akıllı, buluğa ermiş olmalı, irade hürriyeti ve boşama kastı olmalıdır. Bu sebepten dolayı akıl hastasının, çocuğun, uyur halde olanın, bunamış kimselerin ve boşama vekâleti olmayan kimselerin boşaması da geçerli olmaz.⁴⁹ Bu konuları şöyle özetleyebiliriz:

1.5.1. Ciddi Olmayan Boşama

Boşama kastı olmadan, şaka ya da eğlence niyetiyle boşama lafzına hâzil denir. İslâm hukukçuları karısını şakayla boşayan kimsenin (hâzilin talâkı) boşamasının geçerli olduğu konusunda farklı düşünmüşlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de: "*Kadınları boşadığınızda iddelerini bitirdiler mi artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle salın. Onları haklarına tecavüz etmek için tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendi nefesine zulmetmiş olur. Allah'ın âyetlerini oyuncak edinmeyin*"⁵⁰ âyeti ile Hz. Peygamber (sav)'in "*Üç şey vardır ki, ciddisi de ciddi şakası da ciddidir; Nikâh, talâk ve ri'cat*"⁵¹ hadisini delil gösteren Hanefîler ve Şafiîler şakayla yapılan boşamayı geçerli sayarken, Hanbelîler ile Malikîler şakayla yapılan boşamanın geçerli olmadığı görüşündedirler. Çünkü Hanbelî ve Malikî mezhebi boşamada kastın ve niyetin şart olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁵² Böyle bir durumda kanaatimizce Hanbelî ve Malikî mezhebinin görüşü daha uygun görünmektedir. Hz. Peygamber; "*Yüce Allah'a en sevimsiz gelen meşru işlerden biri, boşanmadır*"⁵³ buyurarak evlilik birliğinin devam etmesinin önemine işaret etmiştir. Ancak Müslümanların da bu durumu ciddiye alması gerekmektedir.

1.5.2. Öfkeli Kimsenin Boşaması

Öfkeli ve dehşete kapılmış (ğadbân-medhûş) kimsenin mantıklı düşünemeyeceği aşıkardır ve iradeden yoksun sayılır. Ancak bu durumun da dereceleri vardır. Hz. Peygamber; "*İğlak halinde boşama yoktur*"⁵⁴ buyurmuş ve aşırı sinirlilik halinde kontrolünü kaybetmiş veya ne konuştuğunu bilmeyecek kadar kızgın kimsenin boşamanın geçersiz olduğunu beyan etmiştir.⁵⁵ Söz konusu hadiste geçen "iğlak" kelimesini İslâm hukukçularının çoğunluğu ikrah olarak yorumlarken, bazı İslam hukukçuları öfke olarak yorumlamışlardır.⁵⁶

⁴⁵ en-Nisâ, 4/128.

⁴⁶ en-Nisâ, 4/35.

⁴⁷ Detay için bkz. Selahaddin Eroğlu, "Talâk Hakkında Kur'ân-ı Kerim'in Genel Tutumu" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, (Ankara: 1986), 18/164.

⁴⁸ Arik, 112.

⁴⁹ Yaman, 78.

⁵⁰ el- Bakara, 2/231.

⁵¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (İstanbul: 1981), "Talâk", 9; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, 8. Cilt, (İstanbul: Şamil Yayınları, 1996), "Talâk", 9; İbn Mâce, "Talâk", 13.

⁵² İbn Rüşd, 3/62; İbn Kudâme Ebû Muhammed Muvaffakudîn Abdullah b. Ahmed. b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el- Makdisî, *Delilleriyle Hanbelî Fıkhi el- Muğni Muhtasarı*, (çev. A. Alpaslan Tuncer), Ekim 2015, 7/61; Yaman, 80.

⁵³ Ebû Dâvûd, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu2fi el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Talâk", 11; İbn Mâce, "Talâk", 16.

⁵⁵ *Diyanet İlmihali*, 2/227.

⁵⁶ ez-Zuhaylî, 9/289; H.İbrahim, Acar, "Talâk", *DİA*, 39/498.

1.5.3. Tehdit Halinde Boşama

Hanefiler dışındaki İslâm hukukçuları, tehdit edilen (mükrehin) kimsenin boşamasının geçerli olmayacağı görüşündedirler. Nitekim Hz. Peygamber'in şu hadisini delil göstermişlerdir: “*Şüphesiz Allah, ümmetinden hatayı, unutmayı ve zorla yaptırılan şeylerin (günahını) kaldırmıştır.*”⁵⁷

Hanefiler ise, tehdit edilen kimsenin boşama ile tehdit edildiği şey arasında bir seçim yaptığını ve kişinin boşamayı seçmiş olduğunu bu nedenle baskı altında yapılan boşamanın geçerli olduğunu söylemişlerdir.⁵⁸ Bununla birlikte 1917 Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesinde 105. maddesinde Malikî mezhebinin görüşü esas alınmış, ikrah ile vuku bulan talâkın geçersiz olduğu hükmü yer verilmiştir.⁵⁹ Malikî mezhebinin bu görüşü isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

1.5.4. Hastalık Halinde Boşama

Hastalık halindeki boşamadan kastın maradü'l-mevt (ölüm hastalığı) anlamındaki ölümcül hastalıktır. İslâm hukukunda herhangi bir hastalık veya başka bir nedenden dolayı büyük bir olasılıkla ölümle sonuçlanacak bir hastalığı olan ve ölüm hastası olarak nitelendirilen kimsenin boşamasına talâk-ı fâr denir. Ölüm hastasının karısını gerçek boşamak isteği olabildiği gibi mirasından mahrum etmek niyetiyle de boşamayı gerçekleştirebilir. Mirastan mahrum etmek için boşama gerçekleşmesi durumunda kadının mirastan hak alıp almama konusunda İslâm hukukçuları farklı görüşlere sahiptir.⁶⁰ Ölüm hastalığında olan bir kimsenin vücub ehliyeti olmasına karşılık eda ehliyetinin olması hastalığının şiddetine göre değişebilir. Ancak ölümle ilgili olmayıp bedeni ya da ruhî bir hastalığı olan kimsenin eğer iradesine tesir edecek bir durum yoksa eda ehliyetine de bir zarar vermez. Bu durumda kişi için Allah ve kul hakkını düşürmez. Dolayısıyla yapacağı tasarruflar geçerli olacağı için boşaması da geçerli olur.⁶¹

1.5.5. Sarhoşun Talâkı

Kişinin alkollü içecekler veya uyuşturucu gibi maddeleri kullanması ile ne yaptığını ne de söylediğini bilmez duruma gelmesi sonucunda aklî dengesinin kaybolması durumuna “*sarhoşluk*” denir.⁶² Ancak zorla sarhoş edilmek ya da fazla bal yemek, ilaç içmek gibi mübah olan şeylerle de sarhoşluk söz konusu olabilir.

Malikîler ve Hanefilerin çoğunluğuna, Şafîilerin bir görüşüne göre haram yolla sarhoş olan kimsenin boşaması geçerlidir. İmam Ahmed b. Hanbel ise aklî melekesi yerinde olmayan kimse uyuyan veya deli kimseye benzer demiştir. Bir kimsenin mükellef olması için de akıllı olmasının şart olduğunu, aklın anlamadığı şeyle de mükellef olunmayacağını dolayısıyla sarhoşun boşamasının geçersizliğini beyan etmiştir. Hanefî âlimlerden Tahâvî gibi bazı âlimler de bu görüştedir. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi’ni 104. maddesinde de sarhoşun talâkı muteber değildir ibaresi konulmuştur. İmam Şafî’nin bir görüşü ve Osman b. Affan’ın rivayeti de sarhoşun boşamasının geçerli olmayacağı yönündedir.⁶³

Günümüzde Din İşleri Yüksek Kurulu’nun resmî sitesinde yer alan fetvası da sarhoşun boşamasının geçerli olmadığı şeklindedir.⁶⁴ Bu daha tercih edilebilir bir durumdur. Çünkü evliliğin sona ermesi sadece eşleri etkileyen bir durum değildir. Aile de herkes bu durumdan etkilenilmektedir.

1.6. İslâm Aile Hukukunda Evliliği Sona Erdirme Çeşitleri

İslâm hukukçuları mezheplere göre farklılık arz etse de boşama konusunu genel olarak Hz. Peygamber’in Sünnet’ine uygun olup olmama bakımından ve evlilik hayatına yeni bir akitle dönüp

⁵⁷ İbn Mâce, “Talâk”, 16.

⁵⁸ İbn Kudâme, 4/111; Ebü'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el- Fergânî el- Merginânî, *el-Hidâye Tercemesi*, (çev. Ahmed Meylanî), (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013), 1/64.

⁵⁹ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986), 327.

⁶⁰ ez-Zuhaylî, 9/354; Yaman, 83.

⁶¹ Ali Bakkal, “Maraz-ı Mevt”, *DİA*, (Ankara: 2003), 28/39.

⁶² İbrahim Kâfi Dönmez, “Sarhoşluk”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36 /141.

⁶³ İbn Kudâme, 4/109; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdihlîm İbn Teymiyye, *Hanımlara Fetvalar*, (çev. Seyfullah Erdoğan), (İstanbul: Beka Yayınları, 2007), 356; Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, 342; Mehmed Akif Aydın, “Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, *DİA*, (İstanbul: 1998), 18/317.

⁶⁴ <https://kurul.diyanet.gov.tr>.

dönmemeye bakımından olmak üzere iki farklı başlık altında zikretmişlerdir.⁶⁵

1.6.1. Hz. Peygamber'in Sünnet'ine Uygun Olup Olmama Bakımından

Hz. Peygamber'in sünnetine uyup uymama bakımından sünni ve bid'i talâk olarak adlandırılır. Sünni talâk, Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu usûle riâyet ederek yapılan boşamadır. Sünni talâkta koca karısını hayız döneminde değil, temizlik döneminde, hayızın bitiminden sonra karısıyla cimâ etmemiş olarak ve bir talâk ile boşamış olması gerekir.⁶⁶ Bid'i talâk ise Sünnet'e uygun olmayan boşama şekline denir. Bid'i talâk kocanın karısını hayızlı zamanında boşaması, temizlik zamanında birlikte olduktan sonra boşaması veya aynı temizlik içerisinde birden fazla boşama gerçekleştirmek suretiyle olur. Bu tür boşama İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre bidat ve haramdır.⁶⁷

Hz. Peygamber Abdullah b. Ömer'in hanımını hayızlı iken boşadığını işitince Hz. Ömer'e; *“Oğluna söyle, karısına geri dönsün, sonra kadın temizlenip tekrar adetini görüp sonra tekrar temizleninceye kadar onunla birlikte yaşasın. İkinci adetinden temizlendikten sonra dilerse, aile hayatı devam etsin ve dilerse (ona yaklaşımadan) boşasın. İşte kadının bu iki kirlenmesi ve temizlenme zamanı, erkeklerin kadınları boşamaları için Allah Teâla'nın emrettiği iddet müddetidir”*⁶⁸ buyurarak uygun olan boşamayı izah etmiştir.

1.6.2. Evlilik Hayatına Yeni Bir Akitle Dönüp Dönememe Bakımından

İslâm aile hukukunda boşama gerçekleştikten sonra evliliğe yeni bir akitle dönüp dönmemeye bakımından talâk ikiye ayrılır; Ric'i talâk ve Bâin talâk. Ric'i talâk evlilik birliğini korumaya yönelikken, bâin talâk daha çok kadını korumaya yöneliktir.⁶⁹ İslâm aile hukukuna göre, ric'i talâk, yeni bir nikâh ve mehirci gerek olmaksızın kocaya, boşadığı karısına dönme ve evliliği sürdürme hakkı veren talâktir. İslâm hukukçuları erkeğin karısını boşadığında onunla cimâ etmiş ve bu boşama bir veya ikinci boşama ise, karısının rızasını almaksızın iddeti içerisinde ric'at yapabileceğine dair görüş birliğine varmışlardır.⁷⁰

1917 Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi 113. maddesinde de bu husus belirtilmiş ve kocanın iddet zarfında karısına döndüğünde nikâhının devam edeceği, mehir gerekmediği ve bu hususta kadının rızasına gerek olmadığı hükmü yer almıştır.⁷¹

Bu tür boşanmada düşünme zamanı olduğu için evliliğin kurtulması mümkündür. Koca bu zaman zarfında evliliklerini gözden geçirerek yeniden devam edebilir.⁷² Nitekim *“... Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir”*⁷³ âyetin de boşamaya sebep olan her türlü olumsuz durumun ortadan kalkabileceğine ve evliliğin kurtarılabilmesine de işaret vardır.

İslâm aile hukukunda bâin talâk, evlilik birliğini hemen sona erdiren, kocanın boşadığı eşine dönebilmesi için yeni bir mehir ve evlilik akdi gerektiren boşama şeklidir.⁷⁴ Bâin talâk iki kısımdan oluşur: Beynûnet-i Kübra (büyük ayrılık): Üçüncü boşamadan sonra karı ve kocanın evlilik birliği tamamen sona ermiş demektir. Bu tür ayrılığa beynûnet-i kübra denir. Artık erkeğin boşadığı karısıyla yeniden evlenebilmesi için ayrıldığı eşinin Sünnet'e uygun sahih olan yeni bir evlilik yapması gerekir. Bu yeni evliliğin de gerçek bir ayrılık olmasından sonra ilk eşin boşadığı eşini alabilme imkânı doğar. Bu tür boşama talâk-ı batt (kesin boşama) olarak da isimlendirilir.⁷⁵

Beynûnet-i Suğra (küçük ayrılık): Bâin talâkın bir diğer şekli ise, beynûnet-i suğradır. Bu tür boşamada kocanın ancak yeni bir akit ve mehirle karısına dönme hakkı vardır. İslâm aile hukukunda evliliğin bâin talâk ile bitmesi şu şartlar dâhilinde olur: Kocanın ric'i talâkla boşadığı eşini, üç hayız müddeti içerisinde geri almadığı takdirde, kadının arzusuyla kocasına bir bedel vererek (muhâlea) yapılan ayrılıklarda, kocanın üçüncü boşama hakkını kullanarak yaptığı boşamada, kocanın talâk

⁶⁵ ez-Zuhayli, 9/335.

⁶⁶ İbn Rüşd, 3/27; *Diyanet İlmihali*, 2/ 251.

⁶⁷ İbn Kudâme, 4/103.

⁶⁸ Buhârî, “Talâk”, 68/21; Müslim, “Talâk”, 18/1; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 7/4.

⁶⁹ Cin, 38.

⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 282; Cin, 54.

⁷¹ Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamid el-Mısri, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye fi's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, (İstanbul: Hanifiyye Yayınları, ty), 56; Akgündüz, 343.

⁷² ez-Zuhayli, 9/365.

⁷³ et-Talâk, 65/1.

⁷⁴ Yaman, 87.

⁷⁵ Akgündüz, 197.

lafzını aynı anda üç defa söylemesi durumunda, evlilik akdi yapıldığı halde zifafa girilmeden yapılan boşamalarda bâin talâk gerçekleşmiş olur.⁷⁶

Günümüzde bütün bu hususlarla ilgili olarak bizim de isabetli bulduğumuz, Arık'ın değerlendirmesi şu şekildedir: “Boşama bir zaruret halini alırsa ikaz ve te'dib maksadıyla teker teker kullanılmalıdır, yoksa şehvi hislere göre hareket edip ani karar vererek böyle değerli bir müessese yıkılmamalıdır. Özellikle bu yetkiyi elinde bulunduran kocalar hissi davranmamalıdır. Nikâh esnasında kadın “bir talâk” yetkisini alabilmelidir. Böylece kadın da ailede söz sahibi olduğunu ve manen sorumlu bulunduğunu hissedebilir. Talâktan önce kadın veya koca mutlaka irşad, tenbih, ikaz, kınama ve azarlamadan sonra arabuluculara müracaat ederek yuvayı ayakta tutmalıdırlar. Buna rağmen hala sonuç alınmazsa "bir talâk" ile normal kadınların iddeti olan üç temizlik müddetini beklemeli, gerekiyorsa ondan sonra ayrılmalıdır. Yani koca üç talâk vermeden ayrılmalıdır. Çünkü üç talâktan sonra dönmek mümkün değildir. Hülle ise dinen haramdır. Fakat “rici talakı” bâine dönüşmüş ise bir veya iki talakla ayrılmış olanlar birkaç sene sonra dahi yeni bir nikâh ve mehirle talâk konusunda da biraz daha hassas olmak şartıyla tekrar evlenebilirler. Taraflar buna imkân hazırlamalıdırlar. Zamanımızda bu gibi olaylarla çok karşılaşmaktayız. Zaman zaman üç talakla boşanan eşler bilahare barışıp bir araya gelmek istemektedirler. Böylece manen bir sıkıntı yaşanmaktadır. Bu çaresizlik bilinçsiz ve hissi bir davranış neticesidir. Dolayısıyla dinimizde üç talak vererek ayrılma mecburiyeti yoktur. Eğer mutlaka eşlerin ayrılması gerekiyorsa "tek talâkla" ayrılmış olsunlar ki ileride ihtimal dâhilinde olan dönme kapısını kapatmamış bulunsunlar.”⁷⁷

2- İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı Ve Çeşitleri

İslâm toplumunda kadının yerini anlayabilmek için kadının lehine olan hakları hususunda hem Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde⁷⁸ hem de hadis-i şeriflerde kadın meselelerini, onun sosyal hayattaki yerini, hak ve sorumluluklarını görmek mümkündür.⁷⁹ Bu bağlamda prensip olarak erkeğin evliliği sona erdirmeye yetkisi varsa da Kur'an-ı Kerim'de aile birliğini devam ettiremeyeceğini düşünen bir kadının da; “...Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblağ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır.....”⁸⁰ mealindeki âyetine göre hul'; “Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır”⁸¹ âyetiyle tefrik; “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım” ve “Yok eğer Allah'ı, resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödül hazırlamıştır”⁸² âyetleri de tefvîz'ü't-talak seçeneklerinden herhangi biriyle boşanabileceğine dair delillerdir. İslâm aile hukukunda boşama yetkisi bir kişinin yetkisine verilmemiştir. Kadının da boşama yetkisi olabildiği gibi bu yetki bazı zamanlarda mahkemenin ya da hakemlerin de olabilmektedir.⁸³ Bu noktada, kadının evliliği sona erdirmeye ya da boşanma yetkisi olan tefvîz'ü't-talâk, tefrik ve muhâlea konuları üzerinde durulacaktır.

2.1. Tefvîz'ü't-Talâk (Boşama Hakkının Devri)

Sözlükte “bir işi başkasına havale etmek” anlamına gelen tefvîz bir fıkıh terimidir. Fıkıhta nikâh, talâk ve vezirlik konularında bir başkasına hukukî hakkını vermek olarak geçmektedir.⁸⁴ Talâk konusunda tefvîz'ü't-talâk olarak adlandırılan bu terim genel olarak kocanın, boşama hakkını eşine, eşinin vekiline ya da velisine vermesidir. Özel olarak anlamı ise evlilik akdi esnasında ya da evliliğin

⁷⁶ ez-Zuhayli, 9/343; Akgündüz, 200.

⁷⁷ Arık, 112.

⁷⁸ Bkz. Bakara, 2/ 232, 233 ve 241, Nisâ, 4/ 19 ve 21.

⁷⁹ Abdülkerim Zeydan, *İslam'da Davet ve Tebliğ (İslâmî Sistemler)*, Hisar Yayınevi, 228.

⁸⁰ el-Bakara, 2/229.

⁸¹ en-Nisâ, 4/35.

⁸² el- Ahzâb, 33/28-29.

⁸³ Koçak, vd., 218.

⁸⁴ Abdusamet Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, (İstanbul: 2011), 11/310.

devamı sürecinde erkeğin, kadına tek taraflı irade ile boşama yetkisini devretmesidir.⁸⁵ Koca karısına vermiş olduğu boşama hakkından dönemez.⁸⁶

Tefvîzü't-talâk Kur'ân, Sünnet ve icmâ ile meşru olduğunu ifade eden İslâm hukukçuları cahiliyye döneminde de belirli şartlara haiz olarak tefvîzü't-talâk uygulandığını zikretmişlerdir.⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de; “*Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size mut'a vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım*”⁸⁸ âyetini, tahyir ayeti (seçimli bırakma) olarak adlandırılan İslâm hukukçuların çoğunluğu, bu konu ile alakalı olarak Hz. Aişe'nin “*Peygamber (sav.) bizi, nikâh altında kalmakla boşanmak arasında serbest bıraktı. Biz de nikâhı altında kalmayı tercih ettik*”⁸⁹ rivayeti ve “*Bir gün adamın biri İbn Ömer'e gelerek şöyle dedi: “Ya Ebâ Abdîrrahman! Hanımın boşanma işini kendisine bırakmışım. O da kendisini boşadı. Bu konudaki görüşün nedir?” İbn Ömer adama şöyle cevap verir: “Bu konudaki görüşüm senin hanımının yaptığı gibidir” bunun üzerine adam, “yapma ya Ebâ Abdîrrahman” deyince İbn Ömer ona, “ben değil sen yaptın” cevabını verir*”⁹⁰ rivayet de tefvîzü't-talâk uygulamasının da meşrûiyetine delil olarak göstermişlerdir.⁹¹

Klasik İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, kocanın karısına boşama yetkisi verebileceğini ve kadının da bu hakkını kullanmakta serbest olduğunu ifade etmişlerdir. Hanefîlere ve Şafîîlerin bir görüşüne göre bu bir temlikdir. Yani kocanın boşama hakkını karısının tasarrufuna vermesidir. Bu durumda koca karısının elinden boşama hakkını alamaz. Hanbelîler kocanın karısına vekâlet vermesi sonucunda kadının boşama hakkına sahip olacağını ifade etmişlerdir. Malikî mezhebine göre de boşama hususunda serbest bırakılan kadın, temlik, tevkil veya tahyir olarak üç şekilde bu hakkını kullanabilir.⁹²

Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan 1917 Osmanlı Aile Hukuk-ı Aile Kararnamesinde tefvîzü't-talâk konusundan bahsedilmemiştir. Ancak 1923 ve 1924 tarihlerinde iki farklı kanun metni hazırlanmış olup, bunlardan 1923 tarihli kararname metninin 107. maddesine ilave edilen ekte tefvîzü't-talâkla ilgili olarak bir madde konulmuştur. Bu maddeye göre koca, karısını boşama konusunda hak sahibi yapabilir ve karısı da bunu zaman sınırı olmadan kullanma yetkisine sahip olur. Aynı şekilde 1924 yılında hazırlanan kanun taslağının 87. Maddesinde de tefvîzü't-talâka yer verilmiştir. Bu maddeye göre karı ve kocanın boşanma hususunda eşit haklara sahip olma şeklinde düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak bu hazırlanan metin yürürlüğe girmemiştir.⁹³

Din İşleri Yüksek Kurulu tefvîzü't-talâk ile ilgili 21.03.1996 tarihli kararında; “Nikâh kıyılırken kadın müstakbel eşinden kendisinin de her ne zaman dilerse boşama yetkisi olmasını ister, erkek de böylece bunu kabul eder ve bu şartla nikâh kıyılırsa ileride evliliği sürdürmek istemedikleri takdirde koca boşayarak evliliğe son verebileceği gibi kadın da nikâh esnasında elde ettiği boşama hakkını kullanarak evliliğe son verebilir. Şayet koca kadına evlendikten sonra böyle bir boşama yetkisi verirse yani ‘Her ne zaman istersen kendini boşayabilirsin’ şeklinde bir yetki tanırsa, kadın da evliliğe son vermek isterse dilediği zaman kendini boşayabilir. Ancak gerek nikâh esnasında gerekse daha sonra koca böyle bir yetki vermediği sürece kadın boşama yapamaz. Önceden kadının böyle bir hakkının olduğunu bilmemesi bir mazeret teşkil etmez” şeklinde ifade edilmektedir.⁹⁴

17/2/1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nda boşama yetkisi eşit hale getirilmiş ve bu yetki karı-kocadan alınıp hâkime bırakılmıştır. Dolayısıyla karı kocadan herhangi biri mahkemeye başvurarak eşinin rızasını gözetmeden boşanmayı talep edebilmektedir. Sonuç olarak İslâm hukukunda kadının evliliği sona erdirme çeşitlerinden biri olan tefvîzü't-talâk, Türk Medeni Hukukunda bulunmamaktadır.⁹⁵

Genel olarak, günümüz toplumunda İslâm aile hukukunda evliliği sona erdirme hakkı ve çeşidi

⁸⁵ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974), I/296; Menderes Gürkan, “İslâm Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talâk”, *İslâm Hukuku Araştırma Dergisi*, Sayı 18, 2011, 275-310.

⁸⁶ Akgündüz, 205.

⁸⁷ Nihat Dalgın, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, (Samsun: Etüt Yayıncılık, 1999), 89; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 2/17-23.

⁸⁸ el-Ahzâb, 33/28.

⁸⁹ Buhâri, “Talâk”, 5.

⁹⁰ İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî 'Amir el-Asbahi el-Yemenî, el-*Muvatta*, (çev. Heyet.) (İstanbul: 1982), 2/83.

⁹¹ İbn Rüşd, 3/42-43; Yaman, 101; Gürkan, *Tefvîzü't-Talâk*, 282.

⁹² İbnü'l Hümmam, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhâmid es-Sivasî el-İskenderî, *Şerhi Fethu'l-Kadir*, (Beyrut: 1971), 69-70; Zuhaylî, 9/329-330.

⁹³ Menderes, 308.

⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları*, (Ankara: 1996).

⁹⁵ İsmail Ercan, *Medeni Hukuk*, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020), 1/295.

olarak *tefvîzü 't-talâk* konusunda kadın-erkek Müslümanlar arasında bir bilinç oluşmadığı için, pratikte işlevliği de bulunmamaktadır. Ancak günümüzde Müslüman kadının, *tefvîzü 't-talâk* hususu ile ilgili olarak nikâh akdi esnasında veya sonrasında, erkeğin kendi iradesiyle boşama yetkisini karısına veya üçüncü bir şahsa verebileceğini, kadının da mutlak bir yetki talebinde bulunarak boşama hakkını elde edebileceği ve elde ettiği bu hak/yetki sonucunda erkeğin rızasına ve hâkimin hükmüne gerek kalmaksızın, boşama iradesini açıklayarak kocasından ayrılabilme hak ve yetkisine sahip olduğu hususunu bilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

2.2. Tefrik (Mahkeme Yoluyla Boşanma)

Tefrik sözlükte, iki şeyin birbirinden ayrılması, bütün olan bir şeyi parçalamak anlamlarına gelmektedir.⁹⁶ İslâm aile hukukunda tefrik, karı veya kocanın belli bir sebebe binaen mahkemeye başvurarak hâkim kararıyla evliliğin sona erdirilmesidir.⁹⁷ Bu bağlamda kadının istemediği bir evliliği sona erdirmesinin diğer bir yolu da belli sebeplerin dâhilinde hâkime müracaat ile ayrılmak istemesidir. Kadın evliliğini sona erdirmeye isteğini ya da hakkını genellikle tefrik yolu ile kullanabilmektedir.⁹⁸ Ancak İslâm aile hukukunda belli şartlara binaen mahkeme yolu ile evlilik birlikteliğini sonlandırmak isteyen karı kocanın bu durumu mezhepler açısından biraz daha dar tutulmuştur.⁹⁹

Hanefîler mahkeme yolu ile boşanma hakkını yalnızca kadın için olacağını ifade ederken Malikîler ve Hanbelîler bu konuda kadın ve erkeği eşit tutmuş her ikisinin de gerektiğinde mahkemeye başvurarak boşanmayı talep edeceklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu iki mezhepte de kadının boşanma sebebi olan hakları oldukça geniş tutmuşlardır.¹⁰⁰

İslâm aile hukukunda belli hastalıklar sebebiyle veya fizyolojik kusurlar nedeniyle kadın, mahkemeye başvurularak ayrılma talebinde bulunulabilir.¹⁰¹ İslâm aile hukukunda yer alan kötü muamele ve şiddetli geçimsizlik, hastalık ve kusur, kocanın kaybolma ve evi terk etme durumu, nafakayı kesmek, liân, ilâ gibi bazı evliliği sona erdirmeye sebepleri üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Kötü Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik

Kötü muamele ve geçimsizliğin artması kadından da erkekten de kaynaklanabilir. Nihayetinde aile hayatı her iki taraf için yaşanmaz hale geldiğinde yapılması gereken ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'deki; *"Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır"*¹⁰² âyeti açıkça beyan etmektedir. Burada karı ve kocanın arasındaki anlaşmazlığı çözmek için öncelikle kadın ile kocanın ailesinden birer hakem tayin edilmesi isteniyor ki bu anlaşmazlığı çözebilsinler. Zira burada *"korkarsanız"* lafzı üçüncü bir kişiye hitabın Müslümanlara ve onların nezdinde devlet başkanı veya hâkimlere olduğunu göstermektedir.¹⁰³

Hanefî ve Şafiîlere göre hakemlerin evlilik akdini bitirme yetkileri yoktur. Ancak böyle bir yetki kocanın vekil tayin etmesiyle olabilir.¹⁰⁴ Malikîlerde ise vekâlete lüzum olmadan da bedelli ya da bedelsiz hakemlerin evlilik akdini sona erdirmeye yetkileri vardır.¹⁰⁵ İmam Ahmed b. Hanbel'den ise bu konuda iki farklı görüş arz edilmiştir. Birinci görüşe göre hakemlerin evlilik akdini bitirmeye karı kocanın izni olmadan hakları yoktur. Zira her ikisi de reşit olmaları hasebiyle karı koca adına karar vermeleri uygun değildir. İkinci görüşe göre ise hakem olmaları hasebiyle bedelli ya da bedelsiz evlilik akdini sona erdirmeye hak sahibidirler. Buna gerekçe olarak da Nisa Süresi'nde; *"Her ikisi de (hakemler) aralarının düzelmesini isterlerse..."*¹⁰⁶ âyetinde hakemleri Allah Teâlâ'nın muhatap aldığı ve bu yetkiye hâiz olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁷

⁹⁶ İbn Manzûr, *Lişânü'l 'Arab*, 9/226.

⁹⁷ *Diyanet İlmihali*, 2/233.

⁹⁸ Karaman, 1/314, (Tefvîz de kadının evliliği sona erdirmesinde koca gibi hareket edebilme imkânı sağlamaktadır).

⁹⁹ Saffet Köse, *Aile Hukuku*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Baskı, 2015), 344.

¹⁰⁰ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, (Kahire: 2015), 345; Cin, 88; Yılmaz, 142.

¹⁰¹ ez-Zuhaylî, 9/408; Cin, 87.

¹⁰² en-Nisâ, 4/35.

¹⁰³ Kurtubî, 5/179-180.

¹⁰⁴ Mevdûdî, s.318; *Diyanet İlmihali*, 236.

¹⁰⁵ Yaman, 93.

¹⁰⁶ en-Nisâ, 4/35.

¹⁰⁷ İbn Kudâme, 4/88-89.

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinde de bu konu Malikî mezhebine göre 130. ve 131. maddelerde şu şekilde ifade edilmiştir; “Zevceyn beyninde niza’ ve şikâk zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu suretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdat ile müdâfaâtını tedkik ile beynlerini ıslâha çalışır. Kabil olmadığı sûrette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlea eder. Hakemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzıme hâiz diğer bir heyet-i hâkemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat’i ve nâ-kâbil-i itirazdır.” “Mevadd-ı sâlîfe mücebince tefrika dair sâdır olan hüküm talâk-ı bâini tazammun eder ve keyfiyyet ale’l-usul tescil edilir.”¹⁰⁸ Yani karı koca arasında geçimsizlik ve ihtilaflar ortaya çıktıktan sonra eşlerden biri hâkime müracaat ederse, hâkim her iki tarafın ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden tayin edilecek hakem bulunmaz ise veya yetkin bir hakem bulunamaz ise aile dışından hakem tayin edilir. Bu şekilde oluşturulan aile meclisi her iki tarafı dinleyerek aralarını bulmaya çalışır. Bu mümkün olmazsa, kusur kocada ise ayrılığa hükmederler. Eğer kusur kadındaysa mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâleaya hükmederler. Hakemler ittifak edemezlerse hâkim, hakemlik vasıflarına haiz üçüncü bir hakem tayin eder ya da hakem heyeti kurar. Hakemlerin verecekleri hüküm kesindir, itiraza açık değildir. Bu şekilde verilecek ayrılık hükmü bir bâin talâk kabul edilir.¹⁰⁹

Evliliği geçinemeyecek şekilde kötü giden kadının mahkemeye başvurarak ayrılma talebinde bulunma hakkının Malikî mezhebine göre mümkün olması görüşü daha isabetli görünmektedir. Zira öncelikle karı kocayı barıştırma yönünde çaba gösterilmeli, tarafların sıkıntıları giderilerek aile birlikteliğinin devamı sağlanmalıdır. Bütün çabalardan sonra evliliğin yürümeyeceği kanaati hâsıl olursa evlilik birliği sonlandırılır.

2.2.2. Hastalık ve Kusur

İslâm aile hukukuna göre, kadının nikâhtan sonra kocada bulunan hastalık ve kusuru öğrenmesi mahkemeye başvurarak ayrılma talebinde bulunma hakkını doğurur. Örneğin akıl hastalığı, cüzzam, alaca hastalığı, saçkıran, cinsi münasebete engel bir hastalık, iktidarsızlık gibi. Özellikle Hanefîler, kusur sebebi ile mahkemeye müracaat hakkının sadece kadının hakkı olduğu görüşündedirler. Zira erkeğin zaten talâk hakkı vardır. Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezhebine göre ise erkekte eşinde bulunan hastalık ve kusur nedeniyle mahkemeye başvurabilir. Bu şekilde bir ayrılık talebinde erkek talâk durumunda vermek zorunda olduğu mehir verme yükümlülüğünden kurtulmuş olur.¹¹⁰

Hanefî mezhebinin hastalık ve kusur sebebiyle kadının ayrılma talebinde bulunmasının kadının hakkı olduğu erkeğin zaten talâk hakkı nedeniyle böyle bir hakka sahip olmadıkları mantıklı gibi görünse de; Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşü adalet yönünden daha isabetlidir. Zira kocanın bir dahli olmadan meydana gelen hastalık ve kusurdan dolayı talâk yolu ile ayrılması durumunda kadına mehir vermesi de gerekecektir. Bu durumda ayrılmak isteyen erkek için mağduriyet sebebi olabilir.

2.2.3. Kocanın Kaybolma veya Evi Terk Etmesi Durumu

İslâm aile hukuku literatüründe kaybolup kendisinden haber alınamayan, hayatta olup olmadığı bilinmeyen kimseye mefkûd denir. Evini terk edip giden, hayatta olduğu halde evine gelmeyen kimseye de gâib denir.¹¹¹

Kocanın çeşitli nedenlerden dolayı (ilim tahsili, nafaka sağlama, savaş, vb.) eve uzun bir müddet gelmemesi ya da evi terk etmesi halinde kadının da bu durumdan dolayı sıkıntıya düşmesi sonucu mahkemeye başvurarak ayrılma talebinde bulunma konusunda mezheplerin iki farklı görüşü vardır. Hanefî ve Şafiîler’e göre kocanın uzun süre gelmemesi ya da kaybolması durumunda yaşlılarının hayatı kadar ya da seksen sene kadının boşanma isteğinde bulunma hakkı yoktur. Malikîler

¹⁰⁸ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2017), 55-56.

¹⁰⁹ Akgündüz, 345.

¹¹⁰ ez-Zuhaylî, 9/405-406.

¹¹¹ Yaman, 95.

ve Hanbelilerde ise uzun süre ayrılık olduğu takdirde kadın mahkemeye başvurarak ayrılma talebinde bulunabilir. Bu uzun süreden maksat mezheplere göre farklılıklar arz etmektedir. Malikîler bu süreyi bir yıl ya da dört yıl olarak belirlemişler ve ister ilim tahsili için isterse nafaka temini için olsun bu süreyi geçtikten sonra kocanın yeri de bilinmiyorsa hâkimin beklemeden boşanmaya hükmetmesi görüşündedirler. Eğer kocanın yeri biliniyorsa hâkim karısının yanına gelmesi için ikazda bulunur. Hanbelî mezhebine göre ise mefkûdun öldüğüne dair kuvvetli zann varsa dört yıl yoksa yaşatlarının yaklaşık ömür süresince beklemesi görüşünü savunurlar.¹¹²

1917 Osmanlı Hukuk-ı Kararnamesi'nin 126. maddesi şöyledir: “Bir kadının zevci ihtifâ veyahut müddet-i sefer veya daha kârib bir mahalle giderek teğayyub edip veya mefkûd olup nafaka tahsili müteâzzir olur ve zevcesi tefriki talep ederse hâkim tahkikât-ı lâzime icrasından sonra beynleri tefriki hükmeder”. Bu kararla beraber Hanefî mezhebinin uygulanması terkedilmiş ve Malikî mezhebinin görüşü esas alınmıştır.¹¹³ Malikî mezhebinin görüşünün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz.

2.2.4. Nafakayı Kesmek

İslâm hukukçuları, kocanın karısının nafakasını temin etme yükümlülüğünün bulunduğu hususunda aynı görüşü paylaşmışlardır. Ancak kocanın nafakayı sağlayamadığı zaman kadının mahkemeye müracaat ederek ayrılma talebinde bulunma hakkı olup olmadığı hususunda farklı düşünmüşlerdir. Zira iki sebepten dolayı nafakayı temin edememiş olabilir. Birincisi, maddi imkânı el vermediği için ya da az kazanabildiği için bu yükümlülüğü yerine getiremeyebilir. İkincisi ise, maddi imkânı olduğu halde ihmal ve kasıttan kaynaklı olabilir.¹¹⁴

Hanefiler göre maddi imkânı yeterli olmadığı nedeni ile kadının kocasına boşanma davası açamayacağı görüşündedirler.¹¹⁵ Onlar bu görüşlerini Kur’ân-ı Kerîm’de; “İmkânı geniş olan elinin genişliğine göre nafaka versin, rızıkı daralmış bulunan da Allah kendisine verdiği kadarından nafaka versin, Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz”¹¹⁶ âyetine dayandırmışlardır.

Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezhebine göre ise kadın mahkemeye başvurup ayrılma talep edebilir. Bu hususta Kur’ân-ı Kerîm’den; “Kadınları boşadığımız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın”¹¹⁷ âyetini delil göstererek kadının nafakasını vermeden nikâhında tutması kadına yapılan bir haksızlık ve zulüm olduğu görüşündedirler.¹¹⁸

Sonuç olarak, kocanın nafaka temin etmemesi ihmal veya kasıt sebebiyle olsa bile Hanefiler, kadının mahkemeye müracaat ederek ayrılma talebinde bulunamayacağını, ancak böyle bir durumda hâkime başvurarak lehine nafaka takdir ettirme hakkı olduğunu belirtmişlerdir. Cumhuriyet ise, kadının böyle bir durumda mahkemeye başvurarak ayrılma talebinde bulunma hakkı olduğunu görüşündedir.

1917 Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 96. maddesinde de Hanefilerin görüşü tercih edilmiştir.¹¹⁹

Bu konuda Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvası da şöyledir: “Evli bir kadın, eşinin evlilikten doğan görev ve yükümlülükleri yerine getirmemesi veya kendisine karşı kötü muamelede bulunması hâlinde, mahkemeye başvurarak evliliğin ortadan kaldırılmasını isteyebilir. Mahkeme, tarafları dinledikten sonra eşlerin ayrılmaları yönünde karar verecek olursa, mahkemenin bu kararıyla dinî hükümlere göre, bir bâin talak meydana gelmiş olur”¹²⁰

Kanaatimizce koca, sorumluluğunda olan nafakayı tamamen ihmal ve tembellikten dolayı temin etmiyorsa kadının mahkemeye başvurarak evliliğini sona erdirmeye talebinde bulunması daha hakkaniyetli gözükmektedir. Öte yandan eğer kocanın çaba göstermesine rağmen nafakayı temin edememesi durumunda karısının da ona destek olup evliliklerini dayanışma içerisinde sürdürmeleri İslâm'ın ruhuna daha uygundur.

¹¹² ez-Zuhaylî, 9/415-416.

¹¹³ Belkıs Konan, “Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde Kadının Hukukî Durumu İle İlgili Düzenlemeler”, II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, 1. Cilt, (İstanbul: On iki Levha Yayınları, 2016), 346.

¹¹⁴ Diyanet İlmihali, 2/234-235; Cin, 106-107.

¹¹⁵ ez-Zuhaylî, 9/403.

¹¹⁶ et-Talâk, 65/7.

¹¹⁷ el-Bakara, 2/231.

¹¹⁸ ez-Zuhaylî, 9/403.

¹¹⁹ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md.95.

¹²⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018) 450.

2.2.5. Liân

Sözlükte karşılıklı olarak lanetleşme anlamına gelen liân/mülâane kelimesi, “*el-Lân*” kelimesinden türetilmiştir.¹²¹ İslâm hukuku literatüründe kocanın eşine zina isnadında bulunması ve bunu dört şahitle ispat edememesi durumunda karı ile kocanın hâkim huzurunda karşılıklı olarak yeminleşmeleri anlamına gelir.¹²²

Cumhur, “*Liân yapanlar ebediyyen bir araya gelemezler*”¹²³ hadisinin karı-kocanın bir daha evlenemeyeceklerine dair delil teşkil ettiğini ifade etmişlerdir. Bu tür ayrılmanın Hanefilere ve Hanbelîlere göre mahkeme kararı ile olması gerekirken, Malikîlerin meşhur görüşü mahkeme kararının gerekli olmadığı yönündedir.¹²⁴

Liânın nasıl yapılacağına dair Kurân’ı Kerîm’de; “*Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah’ı tanık göstermesi; beşinci olarak da, “eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lanetine uğramasını” söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, “eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi” olacaktır.*”¹²⁵ meâlindeki âyet-i kerimede ifade edilmektedir.

İmam Ebû Hanîfe’ye göre hâkim huzurunda yeminleşme tamamlandıktan sonra, evlilik akdinin sonlandırılmasına hâkimin karar verebileceğini, İmam Malik, Leys b. Sa’d ve bazı alimler, koca ile karının yeminleşmesi sonucunda ayrılığın vuku bulacağını, İmam Şafî ise, sadece kocanın yeminleşmesi bitince ayrılığın meydana gelmiş olacağı görüşünü benimsemiştir.¹²⁶

Bu ayrılmanın boşanma mı yoksa fesih mi olduğu hususunda İslâm hukukçuları arasında görüş farkı bulunmaktadır. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed bu tür ayrılmanın bâin talâk olduğunu ifade ederken, İmam Malik ve İmam Şafî fesih olduğu görüşündedirler.¹²⁷ Kanaatimizce bu tür bir ayrılmanın fesih olması daha muhtemeldir. Çünkü talâk da erkek karısını tek taraflı olarak karısının rızasını gözetmeden boşayabilmektedir. Ancak burada karı ve kocanın karşılıklı bir yeminleşme durumu söz konusu olduğundan ve bir daha ebediyen evlenemeyecek olmaları fesih olma durumunu kuvvetlendirmektedir.

2.2.6. İlâ

Kelime olarak, birbirinden uzaklaşmak ve yemin etmek anlamına gelir. İslâm hukuku literatüründe ise, karısına dört ay veya daha fazla yaklaşmamaya kocanın yemin etmesidir.¹²⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de; “*Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir. Boşamaya karar vermiş olurlarsa, şüphe yok ki, Allah her şeyi iştirir ve bilir*”¹²⁹ meâlindeki âyet-i kerimede ifade edilmektedir.

Hanefîler, kocanın yemin süreci içerisinde karısına döndüğü vakit keffaret vermesi gerektiğini eğer bu sürecin içinde dönmezse bâin talâk olduğu görüşündedirler. Cumhur ise, yemin süreci bittiği vakit kocanın karısına dönmesi yahut onu boşaması gerektiği görüşünü belirtmişlerdir. Zira kadın mahkemeye müracaat ederek ayrılma talebinde bulunabilir. Mahkemenin talâkı da ric’î talâk olacağı ifade edilmektedir.¹³⁰

Türk Medeni Kanunu’na göre de eşlerden birinin kanunda öngörölmüş sebeplerden herhangi biriyle mahkemeye başvurarak hâkimin kararı ile evliliği sonlandırabilmektedir. 166. maddenin “*Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir*”¹³¹ hükmü yer almaktadır. Bu durumda eşlerden biri diğerinin rızasını almadan boşanmak için mahkemeye başvurabilmektedir ve bu durum genel boşanma

¹²¹ İbn Kudâme, 4/200.

¹²² Mehmet Akif Aydın, “Liân”, *DİA*, Ankara 2003, 27/172.

¹²³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 26.

¹²⁴ İbn Rüşd, 3/138; İbn Kudâme, 9/207; ez-Zuhaylî, 9/280.

¹²⁵ en-Nur, 24/6-9.

¹²⁶ İbn Rüşd, 3/137; Ebû Zehra, 347.

¹²⁷ İbn Rüşd, 3/138.

¹²⁸ İbn Rüşd, 3/95; İbn Kudâme, 4/154

¹²⁹ Bakara, 2/226-227.

¹³⁰ Yaman, 98-99.

¹³¹ *Türk Medeni Hukuku*, 166/1

nedenlerinden sayılmaktadır.¹³² Türk Medeni Kanunu'na göre zina, cana kast, onur kırıcı davranış, suç işleme, haysiyetsiz yaşam sürme, terk, akıl hastalığı da özel boşanma nedenlerindedir.¹³³

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, gerek İslâm aile hukukunda gerekse Türk Medenî hukukunda, mahkemeye başvurarak evlilik birliğini sonlandırma nedenleri benzerlik ihtiva etmektedir. Sonuç olarak hem İslâm aile hukukuna hem de Türk Medeni hukukuna göre eşlerden her biri diğerine zarar vermeye başlaması ve birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirememeleri, evde mutsuzluk ve huzursuzluğun hâkim olması durumunda, eşlerden her biri gerekçesini ortaya koyarak evliliği sona erdirmek için mahkemeye başvurabilir.

2.3. Muhâlea (Karşılıklı Rıza ile Boşanma)

2.3.1. Muhâlea'nın Tanımı ve Meşrûyeti

Arapça'da (ع ل خ) harflerinden oluşmuş ve sözlükte “elbiseyi çıkarmak, soymak, soyunmak, ayırmak, çekip çıkarmak, gidermek” manalara gelen hul'¹³⁴, Kur'an-ı Kerîm'de; “...Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz...”¹³⁵ âyetinde eşleri birbirleri için libas (giysi) benzetmesi yaparak zikretmesi ve evlilik birlikteliğinin sonlandırılması da bu örtüyü çıkarmış ve kendini kocasından tecrit etme manasına geldiği için hul' denilmiştir.¹³⁶ Muhâlea İslâm hukuku terimi olarak karşılıklı rıza ile kadının belli bir ivaz (bedel) vermesi karşılığında, kocanın da buna razı olarak boşaması ya da koca tarafından da boşanma teklifinin sunulması (mübarat) evlilik bağının sona erdirilme durumudur.¹³⁷ Ayette ifedet kelimesi geçmektedir ki bu kelime Arapça'da iftial kalıbındadır ve bu kalıp, dönüşlülük ve gayreti barındırır. İşin karşılıklı olmasını ifade etmektedir. Karşılıklı rıza ile olduğu için bu işleme muhâlea denir. Ancak âyette geçen fidye vererek (iftidâ) boşanma talebinde bulunan kadının isteğinin öncelikli olduğudur. Zirâ âyette fidyeyi vermesi için hitap kadındır.¹³⁸ Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki; karşılıklı olması durumu kocanın karısından ayrılmak istediğinde karısını muhâlea yapmaya mecbur bırakma anlamına gelmez. İslâm hukukçuları karısını muhâleaya zorlayarak kocanın aldığı fidyenin haram olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda erkeğin talâk hakkını kullanmasının doğru olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca hul' ve muhâlea lafızları âyet ve hadisler de yer almamaktadır. Bu terimler İslâm hukukçuları tarafından kullanılmıştır.¹³⁹

İslâm hukukuna göre kadının bir bedel tazmin ederek eşinden ayrılmasının meşruluğu; “.....Karı ile kocanın Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhafaza edememelerinden korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için erkeğe fidye vermesinde her iki taraf için de bir vebal yoktur”¹⁴⁰ meâlindeki âyetle sabittir.¹⁴¹

Muhâleaya Hz. Peygamber'in bizzat uygulamalarında görmek mümkündür. Örneğin; “*Sabit bin Kays'ın hanımı Hz. Peygamber'in yanına gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben Sabit bin Kays'ın ahlakı hakkında da dini hakkında da bir şey diyemem, fakat ona tahammül edemiyorum. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Peki sana verdiği bahçesini ona geri verir misin?” Kadın: Evet dedi. Kadın Sabit'e bahçesini geri verdi. Hz. Peygamber(sav) de Sabit'e karısından ayrılmasını emretti.*”¹⁴² hadisi kadının yürütemeyeceğine inandığı bir evliliği kocasına iftidâ (fidye vermek) suretiyle ayrılmayı talep edebileceğini göstermektedir. Bu durumda muhâlea yolu ile boşanma İslâm hukukunda kadına verilen bir hak olmaktadır.

İslâm aile hukuku alanında kadının evliliği sona erdirmeye hakkı veya kadının salt boşama hakkının olup olmadığı konusunda da günümüzde çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan biri olan “*Kur'ân ve Sünnet'e göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı*” isimli yüksek lisans tezinde Fatma Yıldız¹⁴³, Bakara Suresi 229. âyette geçen *ifedet* kelimesinin kadının ayrılmak istediği kocasına fidye

¹³² Mustafa Dural, Tufan Ögüz, Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)*, (İstanbul: (my), 2016), 3/120.

¹³³ Ercan, 279-280.

¹³⁴ ez-Zuhaylî, 9/379; Karaman, 1/311.

¹³⁵ el-Bakara, 2/187.

¹³⁶ İbn Kudâme, 4/91; İbnü'l Hümmam, 188.

¹³⁷ İbn Kudâme, 3/90; İbrahimî Halebî, *Multeka Tercümesi*, 110; Ebu Zehra, 329.

¹³⁸ Ebü Zehra, 331.

¹³⁹ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/399.

¹⁴⁰ Bakara, 2/229.

¹⁴¹ Dalgın, *Küreselleşen Dünyada Aile*, 296.

¹⁴² Buhârî, “Talâk”, 1

¹⁴³ Fatma Yıldız, “Kur'ân ve Sünnet'e Göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000).

vererek evliliğini sona erdirmeye hakkı olduğunu ifade eder. Bunu da iftidâ olarak tanımlar. Yıldız tezinde, Bakara 229. âyeti üç bölüme ayırarak talâk, iftidâ ve hul' olarak üç ayrı hüküm ihtiva ettiğini belirtmiştir. İlk bölümü, “*Talâk iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir*” âyeti ile delillendirmiş ve âyetin bu kısmının erkeğin boşanma hakkına işaret ettiğini ifade etmiştir. Âyetin ikinci bölümünü “*Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna*” hul'a (karşılıklı anlaşarak boşanma) delil olarak göstermiştir.¹⁴⁴ Âyetin üçüncü bölümünde ise “*Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fide vermesinde her iki taraf için de günah yoktur*” olarak almıştır. Söz konusu olan âyetin son kısmında *iftedet* kelimesinin fâilinin kadın olduğu dolayısıyla kocanın rızasının olmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Ancak Yıldız, iftidâyı kadının kocaya bağımlı olmadan mahkeme veya hakem heyetinin de onayının gerekli olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁵ Yıldız, tezinde muhâleanın karşılıklı anlaşmayı ihtiva etmesinden dolayı kocasının boşanmayı kabul etmemesi durumunda ayrılamayacağını dolayısıyla kadının doğrudan bir talepte bulunmadığını ve hul' ile ilgili verilen Sabit b. Kays hadisinin hul' için değil, bilâkis iftidâyı örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Hadisin açıklamasını da anlaşmalı boşanma değil, Hz. Peygamber'in Sabit'in hanımının isteği üzere hâkem yoluyla olduğu şeklindedir.¹⁴⁶ Dolayısıyla Yıldız, her ne kadar iftidâyı, kadının talâk hakkına karşılık göstermiş olsa da bu kadının tek taraflı istek ve fiili ile gerçekleşen boşanma hakkı olduğunu göstermez. Zira Yıldız, tezinde kadının bu şekilde boşanması hakkına da ancak mahkemeye başvurması ve hâkimlerin de onay vermesi halinde olabileceğini söylemiştir. Böyle bir şey söz konusu olduğunda da bu usûl tefrik yöntemiyle örtüşmektedir.

Yılmaz, iftidâ ya da klasik hukukta bilinen şekliyle tefvîz'ü- talâk, muhâlea ve tefrik kavramlarının teorik olarak bilindiğini, önemli olan kadının boşanma hakkının ne olduğunun teorik olarak bilinmesinin değil pratikte bunun uygulanabilir hale getirilebilmesi için hukukî düzenlemelerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴⁷

Günümüz Türk Medeni Hukuku'nda da 4721 sayılı kanunun da “*Evlilik birliği, en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu hâlde boşanma kararı verilebilmesi için, hâkimin bizzat dinleyerek, iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın malî sonuçları ile çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim tarafların ve çocukların menfaatini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü hâlinde boşanmaya hükmolunur. Bu hâlde tarafların ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz*”¹⁴⁸ metni yer alır. Burada kanun, yalnızca anlaşmış olmakla boşanmanın olacağı sonucunu doğurmamaktadır. Ancak belli sebeplerin ortaya çıkmasıyla boşanmanın gerçekleştirilebileceği kaidelerine bağlanmıştır.¹⁴⁹ Karşılıklı anlaşma yolu ile ayrılma olarak adlandırılan Türk Medeni kanundaki bu tür boşanma şekil yönünden muhâleaya benzese de uygulama bakımından bazı farklılıklar arz etmektedir. İslâm aile hukukunda evlilik birliğini sona erdirmek isteyen kadın ve erkek anlaşmış takdirde mahkemeye gitmeden de hul' yolu ile ayrılabilirler. Ayrıca kadından gelen bu ayrılma isteği neticesinde kadının erkeğe belli bir bedel ödemesi söz konusudur. Ancak karı ve koca aralarında bedelsiz ayrılmak üzere de anlaşabilmektedirler.

2.3.2. Muhâlea'nın Rükünleri

Muhâlea çift taraflı bir akittir. Bu yönüyle talaktan da ayrılmaktadır. Hanefilere göre muhâleanın rükünü icap ve kabuldür.¹⁵⁰ Cumhura göre ise icap-kabulün yanı sıra taraflar ve muhâlea bedeli de rükündür.¹⁵¹ Hanefiler ise taraflar ve muhâlea bedelini geçerlilik şartı kabul ederler.

¹⁴⁴ Yıldız, 42.

¹⁴⁵ Yıldız, 43.

¹⁴⁶ Yıldız, 27-28.

¹⁴⁷ Detay için bkz. İbrahim Yılmaz, “Kadının Boşanma Hakkı Bağlamında Post Modern Bir Yaklaşım Örneği: İftidâ”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (Konya: 2010), Sayı 15, 209-240.

¹⁴⁸ Türk Medeni Kanunu, 1. Cilt, 166/3.

¹⁴⁹ Dural, Ögüz, Gümüş, 3/120.

¹⁵⁰ Halebi, 2/111.

¹⁵¹ Atar, “Talâk”, *DİA*, 399-402.

Muhâlea kocanın durumu açısından evlilik birliğini sona erdirmeyi karısının kabulüne bağlamak yani ta'lik etmek anlamına gelir. Bu da bir bakıma yemin mesabesindedir. Dolayısıyla koca "Muhâlea ettim" diye icapta bulursa eşinin kabulünden önce icabından dönemez. Zira kadın, evlilik birliğine son verme, kocasından ayrılma karşılığında bir bedel ödemeyi kabul etmiştir. Ancak kadın, yaptığı icaptan kocasının kabulünden önce dönebilir.¹⁵² Eğer kadın icapta bulunduğu meclisten kocası kabul etmeden ayrılırsa icap kendiliğinden düşer. Zira akitlerde meclis birliği şartı vardır. Aynı şekilde muâvaza niteliği taşıyan akitleri bir şarta ve zamana bağlamak geçersiz olduğundan kadının da muhâlea için yaptığı icabı şarta ve zamana bağlaması muhâleayı geçersiz kılar.¹⁵³

2.3.3. Muhâlea'nın Geçerlilik Şartları

Muhâlea'nın geçerlilik şartları karı-koca ve tazmin edilecek bedeldir. Kocanın boşama kadının da boşanma salahiyeti olmalıdır. Kocanın boşama salahiyeti için aklı başında ve buluğa ermiş olması gerekmektedir. Kadının da boşanma salahiyeti için aklı başında, buluğa ermiş ve malı üzerinde tasarruf yetkisi olması gerekmektedir.¹⁵⁴ Muhâlea ile tazmin edilen bedel teberrü (bağışlama) olarak düşünüldüğünde kadının teberru ehliyetinin de olması gerekir.¹⁵⁵ Zira muhâlea da bedeli tazmin eden kadındır.

İslâm hukukçuları muhâleanın eşlerin birbirlerine karşılıklı irade beyanıyla icap ve kabul şeklinde boşanma gerçekleştirme yöntemi olduğunda görüş birliği içindedirler.¹⁵⁶ Kocanın boşama ehliyetini kısıtlayıcı ya da yok edici durumlarının mevcut olmaması gerekir.¹⁵⁷

2.3.4. Muhâlea'nın Hükümleri

İslâm aile hukukuna göre boşama ve boşanma ile ilgili pek çok tafsilatlı hüküm vardır. Bunlardan biri olan muhâlea da daha çok kadının isteğiyle boşanmak için eşinin rızasıyla bir bedel vermesidir. Böyle bir anlaşmanın söz konusu olması bunun bir akit olduğu sonucuna götürmektedir. Ancak İslâm hukukçuları muhâleanın ne tür bir akit olduğu konusunda farklı düşünmüşlerdir. Cumhur muhâleanın bedelli bir akit olduğu kanaatindedirler. Zira kadının verdiği bedelle kocasından boşama hakkını almış olmaktadır.¹⁵⁸ Bununla birlikte Malikîler ve Hanbelîlerin bir görüşüne göre bedelsiz de muhâlea olacağı kanaati vardır.¹⁵⁹

Muhâlea ile evliliği sonlandırmak isteyen kadının durumu ile ilgili İslâm hukukçuları arasında üç farklı yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi, İslâm hukukçularının kocasıyla muhâlea yolu ile ayrılmak isteyen kadının kocasının buna rıza göstermesinin şart olduğunu aksi durumda bu hul'un geçersiz olacağını ve mahkemeye de başvuramayacağını söylemişlerdir.¹⁶⁰ İkincisi ise tabînden Hasan Basrî, İbn Sîrîn gibi İslâm hukukçuları mahkemenin şart olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunun nedeni ise muhâleayı kazaî bir boşanma saymalarındandır.¹⁶¹ Bir üçüncü yaklaşım ise eşlerin mahkemeye gitmelerinin şart olmadığıdır. Eğer eşler muhâlea yolu ile anlaşamazlar ise mahkemeye başvurarak hul' yoluyla boşanmak isteyebilmelidirler.

Muhâleanın İslâm hukukçuları tarafından talâk mı yoksa fesih mi olduğu da tartışmalıdır. Hanefîler, muhâlea ile ayrılmanın bain talâk olduğunu söylerler. Yine İbn el-Müseyyeb, Ata, Evzaî, el-Hasen, İmam Malik, Sevrî de bâin talâk olduğu görüşündedirler. Bu şekilde ayrılan eşlerin tekrar birleşmek istedikleri takdirde nikâh yapmaları gereklidir. Ayrıca talâk sayısı ikiye düşmüş olur. Ancak Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayet ve İbn Abbas, İkrime, İshak gibi İslâm hukukçularının görüşü muhâlea yolu ile ayrılmayı fesih olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Hul' İslâm hukukçularının çoğuna göre fesih de olsa talâk da olsa kadının iddeti içinde kocasına ric'at yapamayacağı yönündedir.¹⁶²

¹⁵² ez-Zuhaylî, 9/385;

¹⁵³ Halebî, 2/113.

¹⁵⁴ Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/272.

¹⁵⁵ ez-Zuhaylî, 9/385; Cin, 73.

¹⁵⁶ Atar, "Muhâlea", *DİA*, 30/399-402.

¹⁵⁷ Selcen Baktı, Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşanma Hukuku, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, (Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 34.

¹⁵⁸ Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, 91.

¹⁵⁹ İbn Kudâme, 4/96.

¹⁶⁰ Dalgın, *Küreselleşen Dünyada Aile*, 297

¹⁶¹ Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, 23.

¹⁶² İbn Kudâme, 4/93; ez-Zuhaylî, 9/400.

İslâm hukukçuları Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan; “*O halde kadının fidyeye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur*”¹⁶³ mealli âyeti hakkında, erkeğin karısına verdiği mehir miktarından daha fazla hul' bedeli alması konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafîi ve bu imamların arkadaşları ile Ebu Sevr'in ortak görüşü, üzerinde her ikisinin de anlaşarak rıza göstermeleri sonucu fidyeye miktarı kocanın karısına verdiği mehirden az ya da çok olabilir. İmam Malik kadının malından fazla almanın yine de güzel ahlaktan sayılmayacağını ancak ilim ehlinde herhangi birinin bunun mekruh olduğuna dair bir görüş duymadığını ifade eder.¹⁶⁴

Ebu Said el-Hudrî'nin şöyle rivayet etmiştir ki; “*Benim kızkardeşim ensardan birisinin nikâhı altındaydı. Ona mehir olarak bir bahçe vermişti. Kendi aralarında tartışınca sonunda muhakeme olmak istediler. Hz. Peygamber Rasûlullah (sav)'ın yanına giderek muhakeme olmak istediler. Hz. Peygamber: Sen ona bahçesini geri versen, o da seni boşasa olur mu? Dedi. Kızkardeşim: Olur fazlasını da veririm, deyince Hz. Peygamber: O halde ona bahçesini de ver fazlasını da ver diye buyurdu. Dilerse fazlasını da ona veririm dedi ve (Sabit) bunu reddetmedi.*”¹⁶⁵ Bu hadis, kadının kocasından muhâlea yolu ile ayrılabilmesine ve hul' yolu ile ayrılmak istediğinde kadının ayrılacağı eşine bedel vermesi gerektiğine de delil teşkil etmektedir.

İslâm aile hukukuna göre kadının bedel olarak belirlenen miktar ne ise ödemesi gerekir. Eğer bu bedeli peşin ödeyememişse borç olarak zimmetinde sabit olur hatta kadın ölse ya da iflas etse bu borç ondan düşmez. Eşler arasındaki tüm hukukî haklar muhâlea yoluyla evlilik bağının sona ermesine müteakip düşmüş olur.¹⁶⁶

Sonuç olarak İslâm aile hukukuna göre evliliği sona erdirme yetkisi, prensip olarak kocaya verilmiş olsa da, aile mutluluğunun, temel hak ve hürriyetlerin korunması için, gerekçelerin baş göstermesi durumunda kadına da evliliğini sona erdirme hakkı asırlar öncesinden¹⁶⁷ çeşitli yöntemlerle verilmiştir. Ayrıca İslâm'ın kadına verdiği bu hakların asırlar öncesinden verilmiş olması, İslâm hukukunun dinamik bir hukuk olduğunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

Sonuç:

Bütün semavî dinlerde olduğu gibi İslâm aile hukukunda da nikâh akdi önemli bir akitir. Allah, insan, toplum, ebeveyn, karı-koca, çocuk, kişilik hakları olmak üzere pek çok hak bu akit kapsamında yer almaktadır.

Evliliği sona erdirme/boşanma, dinî, ahlâkî olduğu kadar Müslüman kültürü açısından da hoş karşılanmayan bir davranış olsa da, İslâm aile hukukuna göre boşanma, karı-kocanın artık evlilik birlikteliklerini sürdürmeleri imkânsızlaştığı durumda şâri' tarafından bir çözüm yolu olarak kocaya doğrudan, karıya ise dolaylı olarak verilen meşru bir haktır/yetkidir. Ancak bu durum kocayı boşanma konusunda tek ve mutlak yetkili kılmamıştır.

İslâm aile hukukuna göre kocanın yersiz ve şâri'nin amacına aykırı olarak gerçekleştirdiği boşama hem kazaî hem de diyânî olarak kabul edilemez bir durumdur. Boşama bir zaruret halini alırsa ikaz ve te'dib maksadıyla teker teker kullanılmalıdır. Nikâh esnasında kadın “bir talâk” yetkisini alabilmelidir. Böylece kadın da ailede söz sahibi olduğunu ve manen sorumlu bulunduğunu hissedebilir.

Talâktan önce kadın veya koca mutlaka irşad, tenbih, ikaz, kınama ve azarlamadan sonra arabuluculara müracaat ederek yuvayı ayakta tutmalıdırlar. Buna rağmen hala sonuç alınmazsa “tek talâkla” ayrılmış olsunlar ki ileride ihtimal dâhilinde olan dönme kapısını kapatmamış bulunsunlar.

İslâm aile hukukunda erkeğin boşama hakkı sınırsız olmadığı gibi tek yetkilide değildir. İslâm aile hukukunda kadının da evliliği sona erdirme hakkını kullanabileceği tefvîzü't-talâk, hul'/muhâlea ve tefrik gibi çeşitler bulunmaktadır. Ancak kadının bu hakları teoriden çıkarılıp, pratiğe dökülmeli ve fiilî olarak uygulanabilecek düzenlemeler yapılmalıdır.

İslâm aile hukukunda kadının evliliği sona erdirme çeşitlerinden biri olan tefvîzü't-talâk, Türk Medeni Hukukunda bulunmamaktadır.

İslâm aile hukukuna göre evliliği sona erdirmenin, evliliğin taraflarından birisi veya her ikisi açısından da çekilmez hale gelmesi ve her iki tarafın evlilik akdini sonlandırmaları durumunda, İslâm

¹⁶³ el-Bakara, 2/229.

¹⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/309.

¹⁶⁵ Buhârî, “Talâk”, 12; İbn Mâce, “Talâk”, 22.

¹⁶⁶ ez-Zuhaylî, 399; Atar, “Muhâlea”, *DİA*, 30/402.

¹⁶⁷ Yüksek, 353.

aile hukukuna göre, kendileri için kalıcı hükümlerin bulunduğu ve özellikle çocuklarının bulunması durumunda, evlenme ve ayrılmalarının sadece kendilerini değil çevrelerini de ilgilendirdiği unutulmamalıdır. İslâm'ın ana gayesi tevhid üzere adaleti tesis eden ve her daim onu ayakta tutacak bir toplum inşa etmek olduğu için İslâm toplumu bu noktada bilinçlendirilmelidir.

Bugün ülkemizde evlenme ve boşanmaların Türk Medeni Kanun'u hükümlerine göre resmen icra edildiği için boşanan kadınlar maddi yönden mağdur olmamakla birlikte, özellikle dindar kadınların manevi mesuliyetten duydukları endişe sebebiyle böyle boşanmalar karşısında sıkıntı çektiklerini ifade etmektedir. Bu nedenle kadınların maddî manevî, mağdur olmamaları için, öncelikle günümüzdeki resmi makamlarca nikâhlarını yaptırımları gerekmektedir. Evlenecek kişilerin de nikâhtan önce veya sonra evliliği sona erdirme/boşanma (talâk) hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

Günümüzde Müslüman kadının, *tefvîzü't-talâk* hususu ile ilgili olarak nikâh akdi esnasında veya sonrasında, erkeğin kendi iradesiyle boşama yetkisini karısına veya üçüncü bir şahsa verebileceğini, kadının da mutlak bir yetki talebinde bulunarak boşama hakkını elde edebileceği ve elde ettiği bu hak/yetki sonucunda erkeğin rızasına ve hâkimin hükmüne gerek kalmaksızın, boşama iradesini açıklayarak kocasından ayrılabilme hak ve yetkisine sahip olduğu hususunu bilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

17/2/1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nda boşama yetkisi eşit hale getirilmiş ve bu yetki karı-kocadan alınıp hâkime bırakılmıştır. Dolayısıyla karı kocadan herhangi biri mahkemeye başvurarak eşinin rızasını gözetmeden boşanmayı talep edebilmektedir. Sonuç olarak İslâm hukukunda kadının evliliği sona erdirme çeşitlerinden biri olan *tefvîzü't-talâk*, Türk Medeni Hukukunda bulunmamaktadır.

İslâm aile hukukuna göre evliliği sona erdirmenin yöntemlerinden biri olan muhâlea, günümüz Medenî Hukuku'nda 3444 Sayılı kanunun 134/f.3 hükmü ile anlaşmalı boşanma olarak tezahür etmiş ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 166. 3. fıkrası aynen kabul edilerek hayata geçirilmiştir. Türk Medni Kanunu'nun kabul ettiği anlaşmalı boşanmayla aslında İslâm aile hukukunda var olan muhâlea/anlaşmalı boşanmaya da geri dönmüş olmaktadır.

Hem İslâm aile hukukuna hem de Türk Medeni hukukuna göre eşlerden her biri diğerine zarar vermeye başlaması ve birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirememeleri, evde mutsuzluk ve huzursuzluğun hâkim olması durumunda, eşlerden her biri gerekçesini ortaya koyarak evliliği sona erdirmek için mahkemeye başvurabilir.

Karı veya koca meşru olan boşanma yetkisini şâri'in amacına aykırı kullanamaz. İslâm aile hukukunda bu yetkinin kullanımıyla ilgili gereken düzenlemeler yapılmış ve kötüye kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim, "Talâk", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, 39/496-500.
- Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986.
- Aktaş, Zeynep, "Kadının Aile Birliğini Sona Erdirme Yolları", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: 2019.
- Arık, M. Selim, "Boşanma (Talâk) Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar" *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 40, Sayı 1, Ocak-Mart 2004.
- Atar, Fahrettin, "Muhâlea" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, 30/399-402.
- Aydın, Mehmet Akif, "Hukuk-ı Aile Karamâmesi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, 18/314-318.
- , "Liân", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 27/172-173.
- Bakkal, Ali, "Maraz-ı Mevt" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003. 28/39-41.
- Bakkaloğlu, Abdulsamet, "Tefvîz", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, 40/210-311.

- Baktı, Selcen, Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşanma Hukuku, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2019.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayıncılık, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, el-Câmi'ü's-Sahîh, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1998.
- Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun: Etüt Yayıncılık, 1999.
- , *Boşanma ile İlgili Dinî Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar, Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Diyanet İlmihali*, "İslâm ve Toplum" Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, 2/224.
- Döndüren, Hamdi, *İslâm Hukukuna Giriş; Başlangıçtan Günümüze Fıkh'ın Gelişimi ve Mecelle*, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2017.
- , *Delilleriyle İslâm İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Sarhoşluk" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, 36/141-145.
- Dural, Mustafa - Öğüz, Tufan - Gümüş, Mustafa Alper, *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)*, İstanbul 2016.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, 8. Cilt, İstanbul: Şamil Yayınları, 1996.
- Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, (m.y), Kahire 2015.
- Ercan, İsmail, *Medeni Hukuk*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 4. Baskı, 2020.
- Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.
- Eroğlu, Selahaddin, "Talâk Hakkında Kurân-ı Kerim'in Genel Tutumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara:1986.
- Gürkan, Menderes, "İslâm Aile Hukukunda Kariya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talâk", *İslâm Hukuku Araştırma Dergisi*, Sayı 18, 2011, 275-310.
- Halebî, İbrahim, *İzahlı Mülteka El Ebhur Tercümesi*, (çev. Mustafa Uysal), Konya 1967.
- İbnü'l-Hümmam, Kemâlüddin Muhammedb. Abdilvâhid, *Şerhi Fethu'l-Kadir*, Beyrut 1971.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakudîn Abdullah, *Delilleriyle Hanbelî Fıkhı el-Muğni Muhtasarı*, (çev. A. Alpaslan Tuncer), Ekim 2015.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî, Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*, (çev. Heyet), İstanbul 1982.
- İbn Mânzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l 'Arab, Beyrut 1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, (çev. Mehmet Fuad Abdulbâki), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l- Muktesid*, (çev. Ahmed Meylanî), İstanbul: Beyan Yayınları, 1991.
- İbn Teymiyye, Ebû'l Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdihâlîm, *Hanımlara Fetvalar*, (çev. Seyfullah Erdoğan), İstanbul: Beka Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974.
- Karslı, İbrahim Hilmi, *Kur'an Yorumlarında Kadın*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4, 1991.
- Koçak, Muhsin-Dalgın, Nihat- ahin, Osman, *İslâm Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Konan, Belkıs, "Hukuku-ı Aile Kararnamesi'nde Kadının Hukukî Durumu İle İlgili Düzenlemeler", *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi*, I. Cilt, İstanbul: On iki Levha Yayınları, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammedb. Ahmed, *el-Cami'li Ahkâmi'l -Kurân*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.
- Köse, Saffet, "Nikâh-Hak ve Değer Bağlamında Fıkhî Bir Analiz", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (2017), Sayı 30, 9-44.
- , *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya: Mehîr Vakfı

- Yayınları, 2016.
- ,
Merginânî, *Aile Hukuku*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Mevdûdî,
el-Mısırî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdicelîl el- Fergânî, *el- Hidâye Tercemesi*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013.
- 1917 Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017.
- er-Râzî, Fahrüddîn, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l Gayb*, (çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Ankara: Akçağ Yayınları, 1989.
- Sâbık,
es-Sâbûnî, Seyyid, *Fıkhü's Sünne*, (çev. Mehmet Yılmaz), 3. Cilt, İstanbul: Pınar Yayınları, 2009.
- Tirmizî,
Yaman, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, (çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Yaşar, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd), *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul: 1981.
- Yıldız, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Mehmet Aziz, İslâm Aile Hukukunda Boşanma Yetkisinin Kötüye Kullanılmasının Hükmü ve Hukukî Sonucu, *Amasya İlahiyat Dergisi*, Haziran 2021, 16: 89-124 94.
- ,
Yiğit, Fatma, "Kur'an ve Sünnet'e Göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Yüksek, İbrahim, "Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma" *Basılmış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Zeydan, "Kadının Boşanma Hakkı Bağlamında Post Modern Bir Yaklaşım Örneği: İftidâ", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2010, 209-240.
- ez-Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, Heyet, İstanbul: Risale Yayınları, 1994.